

проза

проза

Мікола Гіль

...Мы ня хворыя. Мы проста
безнадзейныя.

У тым сэнсе, што страцілі перспектыву
жыцьця, веру ў свой і дзяцей наших
заўтрашні дзень...

Быў у мяне Магнат

Аповед-згадка

Барані Бог, аніякім чынам не раўняюся я, нават не падсуседжваюся да класіка. Проста, як ні стараўся адыхаць, адасобіцца ад яго — не магу. Нават не ад яго самога. Усяго толькі ад ягона газахапляючага — не адараўца! — незабыўнага апавяданьня пад назовам: «Былі ў мяне мядзьведзі». Нявыдуманага апавяданьня, хоць ягоны аўтар і быў вялікі выдумляка і дасыцінік, мо нават і містыфікатар. Такі ўжо чалавек быў Уладзімір Сымонавіч Каараткевіч, што ў яго сапраўды былі нават і мядзьведзі.

А ў мяне быў усяго толькі Магнат. Сабака. Аўчар-немец. Ды вось жа: колькі ні шукаў, як бы назваць аповед пра яго, анічога лепшага ня мог прыдумаць, як па каараткевічаўскім узоры: «Быў у мяне Магнат». Як насланынё нейкае. Якія варыянты ні перабіраў, а

үсё ў рэшце рэшт вярталася да простага, прасьцей ня скажаш, — «Быў у мяне Магнат».

Адным словам, хай даруе мне Уладзімір Сымонавіч там, у горніх высях, гэты, так бы мовіць, міжвольны плагіят. Не мая тут віна. Не магу я супраціўляцца ягонаму магутнаму ўплыву. Зрэшты, а ў каго нам і браць цытаты, як ня ў класікаў? Іхняя ўжо доля гэткая...

Дык вось, быў у мяне Магнат. Сабака, аўтарка нямецкай пароды, які насіў такое — напэўна ж, зусім не сабачае — імя, у чым, вядома, сам ён ані кроплі ня быў вінаваты. Гэтак яго, малога, месячнага таўстуна, ахрысьцілі мы ўчацьвярых, усёй нашай сям'ёю. Мы — гэта я, жонка мая Марыя Міхайлаўна і сыны — Максім і Мікола. І зусім ня з ходу ахрысьцілі, не адразу. Ого, колькі мы перабралі розных сабачых і не-сабачых імёнаў-клічак, пакуль адзінагалосна не пагадзіліся, што лепшага, чым Магнат, нізавошта не прыдумаць, думай хоць сто гадоў ці хоць трэсъні ад таго думаньня.

Аднак жа трэба пачаць, мусіць, з самага пачатку.

Даўным-даўно, калі мне было гадоў дзесяць-дванаццаць, была ў мяне маленькая сучачка Муха. Беспародная дварняжка. Тады я, бадай, і ня ведаў, што існуюць нейкія іншыя сабакі, нейкай асаблівай, чыстай пароды. Адкуль яна ўзялася, тая Муха? Пра гэта варта, бадай, распавесці.

Жылі тым часам, па вайне, бедна — успамінаць цяжка. Галота была — несузвестная. З галадоўлі не пухлі, мусіць, толькі таму, што, жартам кажучы, не было ў нас чаму пухнуць: скура ды косьці. А я ў сям'і, сярод меншых дзяцей — ці не самы здыхляк. Быў худы і ўчарнелы, як сухі бабовы струк. Праз шмат гадоў, згадваючы тую пару, нават верш напісаў з назваю «Бабовы цьвет». Пара бабовага цьвету — самая галодная пара году, калі леташняе зьедзенае падчыстую, а нішто сяголетнє яшчэ ня вырасла. Верш быў пра галодны, нішчымны пасъляваенны час, «калі я быў — жывы шкілет» і калі ратаваў нас... боб.

Боб — параны — заместа хлеба,
Забелены — заместа круп,
А пражаны — як манка з неба,
Цукерка на галодны зуб!

Калі б ня боб, дык і ня знаю,
Ці выжылі б мы, хлапчуки.
Вас з любасьцю успамінаю,
Тутгя, важкія струкі!

І сёныя, праз гадоў чароды,
Мне часта съняцца зноў і зноў
Застрэшкі, вышкі, азяроды
Бабовых шапаткіх снапоў!

Дык от адным летам, каб неяк мяне падкарміць, быў я ў цёткі Паўліны — падпаскам у ейнага сына Віктара, майго стрыечнага брата. Удвух мы пасъвілі казу з казълянятамі. На казіным малцаў (і дасюль

не люблю, гіджуся) і на цётчыных аўсяных блінах я й праўда трошкі акрыяў, нават пакруглеў.

А на другое лета выправілі мяне ў вёску Родзевічы, за тры кіламетры ад нашае Слабады, да Казіміраўны. Цётка Паўліна — родная цётка, бацькава сястра. А Казіміраўна — чужая. Сельсавецкая актыўістка, і з гэтае прычыны — бацькава сяброўка-таварышка (бацькі на той час быў старшынёй сельсавету, а камуністам — з давайны, яшчэ так званага ленінскага прызыва). У Казіміраўны была карова, і я быў узяты нібы для таго, каб пасъвіць тую карову. Ды, наколькі памятаю, гаспадыня выпраўляла мяне ў поле рэдка калі, сяды-тады, больш сама вождалася са сваёй кароўкай, мяне ж адно прымушала піць малако і паболей спаць — папраўляцца.

Ня ведаю, ня памятаю зараз, чаму, але мне там, у Родзевічах, у той самай цёткі Магды ня вельмі падабалася, і я ці не штодня рваўся дадому. Урэшце, не прабыўши і трох тыдняў, быў «адпушчаны на волю». Бег я дадому радасны і шчаслівы. І ня толькі таму, што дачакаўся нарэшце гэтага моманту, а яшчэ й таму, што нёс на руках малое сабачанё — у Казіміраўны ашчанілася сучка і прывяла чацьвёрта гэткіх, як сама, чорненькіх са сьпіны і с্বятлайшых на жываце і лапах шчанюкоў. Аднаго з іх казіміраўна і дала мне. Рады быў я — каб вы ведалі! А прыбег дадому, і тая радасць памеркла. Мама прыняла сабачанё ў штыкі: «Нашто ты яго прывалок? Чым карміць яго? Яно ж малое яшчэ, без малака зойдзецца. Дый не люблю я сабак, псіны іхніе...»

Аднак мама ўсё ж зьміралася ці пашкадавала мяне, і неўзабаве пад стрэшкай хлява зьявілася ў нас будка, і малая Муха (шчанё аказалася сучкай, а імя сваё атрымала за тое, што над вачмі ў яе былі рыжыя плямкі-мушкі) на абрыўку аборчыны весела цяўкала на гусей і курэй, ад якіх ёй частавата перападала.

Не скажу, што я надта прывязаўся да Мухі. Пакуль малая была, дурасьлівая, дык, вядома ж, сяды-тады забаўляўся з ёю. Колькі разоў браў Муху ў лес, калі ішоў у грыбы ці ў ягады. Але прыйшла восень, пачалася вучоба, і стала не да Мухі. А зімою, у Піліпаўку, нашую Муху зьелі ваўкі. Прыйшлі ўначы ў двор і разарвалі-зьелі, застаўся ля будкі толькі касмыль вяроўкі. Ваўкі тады часта заходзілі ў вёску і зынішчалі ўсё жывое, што траплялася. Неяк у нас пахапалі з загарадкі і зьнеслі ў кусты на аселіцу, дзе і зьелі, з дзесятак гусей. Мухі шкада было, вядома, але, здаецца, перажывалаў я нядоўга і ня надта. Зрэшты, ня буду казаць пэўна, за дайнасцю часу многае з таго праста забылася.

З той пары я ня меў, можна сказаць, дачыненіняў да сабак. Пасъля Мухі іх у нашым двары, здаецца, не было. Тады, па вайне, у вёсцы наогул было мала сабак. І замкоў было мала. Пэўна, гэта ўзаемазвязана. Не было чаго замыкаць, хаваць ад чужога прагавітага вока? Не было, вядома ж. Тым больш не было чаго ахоўваць, съцерагчы сабакамі. Сабака, як памятаю, заўсёды быў у Міхала Касцяровіча, які нёс у вёсцы пастухоўскую службу, ды яшчэ ў сяго-таго. Касцяровічавага сабаку памятаю дасюль: быў падпаскам і бачыў, як той разарваў і зьеў вожыка. Валаводзіўся з ім ці не гадзіну, ажно пакуль не закаціў у ваду, прымусіў раскруціцца і падставіць пад сабачыя зубы голы, неабаронены

жывот. Сабака пакалоў да крываі лапы і пысу, але, як кажуць, голад не цётка, даканаў калочную здабычу.

Акрамя старога Касцяплюровіча, быў у Слабадзе сабака і ў дзеда Мароза. Гэты сядзей на прывязі, бо, казалі, быў надта злосны. Сяды-тады мы лазілі да Марозавых у сад, і той яблычнаю парою дзед навязваў сабаку пад дрэвамі на доўгай вяроўцы, якой, пэўна, уціскаў воз, калі вазіў снапы ці сена. Хлопцы, каторыя старэйшыя, вучылі, што ад сабакі ніколі ня трэба ўцякаць. Лепш спыніцца ды паглядзець яму ў очы. І тады сабака нізвавошта цябе ня ўкусіць. Наадварот, падцісьне хвост і сам ад цябе ўцячэ. Ня ведаю, наколькі гэта слушна: не вырабоўваў ні сябе гэткім чынам, ні сабакі.

Зрэшты, мо й праўда. Бо, памятаю, старэйшы брат Леўка, мой добры і славуны браток, які гэтак заўчасна памёр, распавяддаў пра такі выпадак. Жыў брат у Менску на Разінскай вуліцы ў заводскім бараку. Упрытык да барака, пад самыя братавы вокны, падыходзіў суседскі агарод. І сусед, каб aberагчы яго ад малых і сталых памаўзоў, пускаў сабаку. Брат аднойчы вярнуўся дадому, тыцнуўся адамкнуць дзъверы, а ключа — няма. Што рабіць? Ён пераскочыў цераз плот і да акна, каб адчыніць яго і хоць гэткім чынам патрапіць у хату. Аб tym, што было далей, Леўка распавяддаў прыкладна так: «Прыпадняўся я, усунуў руку ў форту, каб неяк дастаць і адсунуць зашчапку на раме. І тут як бы нехта ці нешта прымусіла мяне азірнуцца. Азірнуўся, а да мяне прэцца па баразне між град суседскі ваўкадаў. Ціха прэцца, бяз брэху. Я аbamлеў. Пад рукою — анічога! Што рабіць? Пасьпеў павярнуцца да яго тварам і са страху раўнуў так, што сабака раптам прысеў, енкнуў і памалу, як здрэнцвелы, пасунуўся баразною назад. Спачатку — задам, а паслья, павярнуўшыся, перадам...» Брат бажыўся, што ўсё гэтак і было. І я веру. Напэўна, бедны мой браток сапраўды раўнуў гэтак, што й сабаку заняло...

А потым паехаў я ў Менск, стаў студэнтам, застаўся ў сталіцы працаваць і жыць. «Задзелаўся гарадскім», як казалі нашыя слабодцы пра ўсіх тых, што атабарваліся ў гарадах. Было гэта ў сярэдзіне пяцідзесятых. Тады ў Менску, наколькі памятаю, моды на сабак не было. Сабакі брахалі ў прыватных сектарах на Сельгаспасёлку ды ў якой-небудзь Дражні, Пятроўшчыне ды Курасоўшчыне. А ў цэнтры, у раёнах шматпавярховікаў — навошта былі тыя сабакі?

Гэта трошкі пазьней, у канцы 60-х ды ў 70-х гадах, калі неяк усталявалася жыцьцё, калі нарэшце прыйшоў сякі-такі дастатак, завяліся ў Менску (і ня толькі ў Менску) так званыя сабакары. Гэтак зласнавата, пагардліва, асуджальна ахрысьцілі людзей, якія ў гарадскіх кватэрах заводзілі сабе дзеля ўчехі, з пачуцьця адзіноты, на радасцьць дзесяцям і ўнукам сабак. І ня толькі малых, пакаёвых, але й вялікіх.

Ах, як жа бэссыціліся, ганьбіліся ў друку, па радыё і тэлебачаныні гэтыя самыя сабакары! Паэты пісалі пра іх сатырычныя вершы і байкі, з іх зьдзекаваліся фельетаністы, высьмейвалі эстрадныя зубаскалы. Маўляў, абрасылі тлушчам, ачарсьцівелі душою, займелі валою скuru і сэрца, ім ужо не да людзей, сярод якіх па-ранейшаму нямала бедных і гаротных, ім даражэй за ўсё гладкія, падстрыжаныя і вычесаныя, дагледжаныя іхнія сабакі, якіх выводзяць на шпацыр з вялікай любоўю

і замілаваньнем. Быццам не сабаку, а сваё ўласнае дзіця. А ня дай Бог хто пакрыўдзіць іхняга гадаванца, дык гатовы разарваць крыўдзіцеля на кавалкі, нават чужое дзіця не пашкадуюць.

Быў такі верш і ў майго аднакурсніка і сябра Генадзя Бураўкіна. Якраз і з назваю «Сабакары». Вось ягоны пачатак:

Братамі мне —
    усе жывыя.
Люблю ласёў,
    люблю баброў.
Але здаецца,
    што завыю
Ад гарадскіх сабакароў,
Калі дзябёльня кабеты
І дзецюкоў джынсовых раць
Вязуць,
    вядуць,
    нясуць, як дзетак,
Сабак і сучак «прагуляць»...

Канчаўся ж верш тым, што гэтыя самыя сабакары «і самі ўжо не заўважаюць, Як пачынаюць сабачэць».

Ня ведаю, як сёньня ставіцца шаноўны Генадзь Мікалаевіч да гэтага свайго верша і ягонага пафасу. Напэўна ж, як і да нейкіх іншых, народжаных той парою, калі, як пісаў іншы паэт, «быў час, быў век, была эпоха»...

І я, грэшны, таксама падзяляў гэты абуральны і выкryвальны пафас, гэтую «высакародную» няnavісць «простых савецкіх людзей» да сабакароў. Акурат — простых людзей, бо яны сабак не трымалі. Сабак заводзілі ў кватэрах савецкія перараджэнцы, якія адарваліся ад народа, паддаліся ўплыву «гнілога Захаду», пераймаюць буржуазныя звычкі і манеры.

Не любіць сабакароў, а заадно і іх гадаванцаў я не любіў, але ўсё ж, калі шчыра, не змагаўся з імі. Быў больш-менш па-беларуску памяркоўны. Дурнота, вядома, але — калі чалавеку гэтак хочацца, дык няхай сабе. Сам я, вядома, трymаць сабаку ў кватэры ня буду ні за якія гроши. Сабака павінен ведаць сваё месца, несьці сваю сабачую службу. На дзяржаўнай мяжы-граніцы, як той самы славуты Карацупа. Памагаць вартаваць розныя склады, базы ды турмы. Вынюхваць па съледзе злачынцаў — зладзеяў ды рабаўнікоў-гвалтаўнікоў. Адным словам, там, дзе яго нікто іншы не заменіць. А ўжо гэтак, ці бачыце, распускацца і фанабэрэцца, каб дзеля свайго неразумнага прэстыжу ці ліха яго яшчэ дзеля чаго вадзіць на адмысловым, аздобленым бліскучымі бляшкамі павадку свайго гладкага раскірэку ці тупамордага съліняўца — выбачайце! Гэта, вядома ж, не савецкія людзі, не будаўнікі камунізму, ня тыя, што дбаюць найперш аб грамадскім дабрых. Гэтыя з пароды тых, для каго свая сарочка бліжэй да цела...

А жыцьцё ішло, адзін год прыходзіў на зымену другому, і гнеўныя тырады супраць сабакароў пакрысе аціхлі, а сабак у горадзе не паменела, а паболела. Урэшце і клубы сабачыя ў Менску адчыніліся, і выставы сабачыя пачалі ладзіцца. Ды мяне гэта мала кранала. Зусім не да сабак мне было, калі папраўдзе. Ажаніўся я нарэшце, нарадзіўся першы сынок,

паслья — другі, маладая жонка працуе і вучыцца — клопату і без таго, як кажуць, вышэй галавы. Якія тут, выбачайце, сабакі? Пра што вы, людзі добрыя?!

Ды праўду кажуць, што жыцьцё не стаіць на месцы. Вунь і казка тая ж гаворыць: на съвеце пажывеш, дык і Кузьму бацькам назавеш.

Расьлі у мяне сыны. Старэйшаму Максіму — за васемнаццаць пераваліла, малодшаму Міколу — трынаццаць споўнілася. І дайце веры: загаварылі яны пра сабаку. І не пра якога-небудзь пінчэра там ці малога кучаравага пудзеля, а — пра аўчарку. Пра натуральнага сабаку, у якога — усё сваё: і хвост, і вуши, і ўсё астатніе. Са мною, ведаючы маю нелюбоў да сабак, а найперш да сабакароў, не надта загаворвалі, — усё больш з маці. Не-не дый пачнуць ныць-кленчыць: мама, давай купім, а тату й ня скажам спачатку, ён паслья зымірыцца. Во за каго яны мяне прымалі! Ах вы, мамчыны пестуны, гэтак вы бацьку шануецце?! Дык будзе ж вам сабака, ваш еўрапейскі ці нямецкі аўчар! Толькі цераз мой труп!

Ды такой ахвяры не спатрэбілася. Мая Марыя Міхайлаўна ўрэшце паддалася на ўгаворы, паціху ад мяне вызваніла, дзе і якім чынам можна набыць шчанюка, і не абы-якога, а па ўсіх правілах, чыстапароднага, з добрай радаслоўнай, абавязкова праз клуб, а не на «конскім» базары на Старожоўцы.

І студзенькім вечарам, напярэдадні старога Новага 1987 году жонка разам з абодвумя сынамі цапом-лапом апрануліся, выскачылі на вуліцу, у мароз і мяцеліцу, перанялі таксі і кудысьці — у белы сьвет, як у капейку — паехалі. А літаральна праз гадзіну ў кватэры, у зале, па новым, нядайна купленым на падлогу дыване, хадзіў-перакульваўся з боку на бок пушысты чорны камячок — як уздоўж, гэтак і ўпоперак. Мякка ступаў кароткімі тоўстымі лапамі, тыцкаўся паўсюль мокраю пыскаю, тоненъка, зусім па-кацінаму плакаў-папіскваў і раз-пораз пакідаў за сабою лужынкі. І столькі было ў гэтым малым бездапаможным стварэнню нечага такога пяшчотнага, ласкавага, мяккага, пушыстага, што не палюбіць яго было нельга, што пакрыўдзіць яго, а тым больш выкінуць за дзъверы не падымалася рука. У рэшце рэшт як жа тут будзеш выкідаць, калі заплочана за гэтае цуда-юда ажно сто рублёў! Не трох ці пяць, нават не дваццаць пяць, а ўсе сто! Не ва ўсіх тагачасных савецкіх людзей і зарплаты такія былі!

Адным словам, як прыехала ў запазусе ў жонкі — каб не акалела! — у хату гэтая жывая цацка, так і засталася ў нас. Усю ноч — навагоднюю ночь! — шчанюк ня даў нам заснуць — сумаваў, няйначай, па матцы. Плакаў сапраўды, як дзіця. Лез пыскай нам пад паху, нібы шукаў цыцку. Пераяздждаў на руках з пасьцелі аднаго сына да другога, затым да нас з Марыяй Міхайлаўнай, нідзе не знаходзіў месца, кудысьці поўз-лез, енчыў-мяўкаў, у рэште рэшт доўга і са смакам паглі малака і зьнячэўку заснуў на аўчынцы-падшэўцы з-пад старой дзіцячай куртачкі.

Гэтак пачалося ў нас новае жыцьцё. Ува ўсіх чацьвярых. Гэтая малая непаседлівая істота вымагала ўвагі ды клопату. Прыбіраць за шчанюком, карміць — па ўсіх правілах і рэкамендацыях (ジョンка пабыла літаральна назаўтра ў клубе і прынесла адтуль стос брашураў і лістовак-афішак), купляць харч і съпецыяльныя вітаміны-прэпараты (каб не было рахіту,

каб поўсьць была гладкай і бліскучай) — мы, здаецца, не завіхаліся-круціліся гэтак нават тады, калі дзецы былі малыя. Тымчасове, здавалася, было прасцей: чалавече дзіця — і клопаты чалавечыя. А тут — сабачанё! Ліха яго ведае, што тут і як лепей, чым карміць і чым лячыць, калі, ня дай Бог, захварэ. На вуліцу — ні-ні, там жа мароз, яшчэ застудзіцца. А ён, жэўжык, праста нястомны — літаральна штохвілінна пакідае пасля сябе мокрыя съядлкі. І ўпарты — съвет ня ведаў! У адным пакоі яму, ці бачыце, цесна. На кухні зачыніць? Барані Бог! Такі енк-гвалт падыме, так будзе дзерціся лапамі па дзывярах і падлозе, што хоцькі-няхоцькі кінешся яго ратаваць. Аднаго наогул у любым пакоі не пакінь. Адзіноты, дайце веры, ён праста ня церпіць. Ён павінен быць там, дзе й ты. Ты будзеш сядзець у крэсле і глядзець тэлевізар, ён — заўзята грызыці-шкуматак твае тэпці. А калі ты паспрабуеш насварыцца на яго ды раз-другі адпіхнуць-адкінуць, дык яшчэ й зазлуеца, і па-дзіячы, але ўжо злосна ашчэрваючы драбнюткія белыя зубкі, гырчэць на цябе пачне, і тады ты, засымяўшыся, пагладзіш яго па съпіне і скажаш урэшце: «Ну грызі, грызі, адно ня злуйся, калі ўжо табе гэтак хочацца іх грызыці, калі ўжо табе з гэтага такая асалода. Тэпці ўсё роўна старыя, парваныя, трэба новыя купляць, так што — дарывай, дагрызай...»

О-о, колькі і чаго ён пагрыз у хаце! Ножкі крэслаў і табурэтак — усе чисты. Драўляныя гнутыя ручкі шуфлядак у румынскім гарнітуры-сьценцы — тыя, якія змог дастаць, гэта значыць — усе ніжэйшыя. Ражкі канапы і тахты — усе, з правага і левага бакоў. Шпалеры ля ўсіх дзывярных вушакоў парваў-падзёр лапамі. Папсаваў нямала абутку — нашага з жонкай і хлапечага, пакуль не ўзялі за правіла хаваць скінутыя з ног чаравікі і боты ў шафу. Часам і злосць брала — на чорта лысага нам гэтае кудлатое стварэнье ў хаце?! Якая карысьць з яго? Адна шкода! А з другога боку — ну нельга было на яго злавацца! Язык не паварочваўся сварыцца, і рука не падымалася, каб съцебануць яго дубчыкам па съпіне. Хітраван — несусьветны! Пачнеш ушчуваць яго, дакараць, сарамаціць, а ён сядзе на заднія лапы, будзе глядзець на цябе ўважліва-уважліва, і выгляд зробіць такі, быццам слухае надта ж пільна, слова тваё баючыся прапусьціць. Слухае-слухае, а пасля раптам — скок на цябе і загаўкае-загырчыць, быццам ужо ня ты, а ён на цябе сварыцца і дакарае, кажучы: «Ну як табе ня сорамна? Што я такое зрабіў? Я ж толькі хацеў, каб ты развесяліўся, парадаваўся, які я ў цябе дурасьлівы, вясёлы, бесклапотны і разумны! Я ж вас усіх люблю! Дзеля вас стараюся! Табе шкада, што я ножку ў крэсьле пагрыз? І ня сорамна? Хіба ты такі скнара? Затое паглядзі, які ў мяне белыя і прыгожыя зубкі! Во, бачыў? Ты ўсё роўна злушчяся? Ну дык на табе!» І малое чарцянё ішло-кулялася ў кут, лягала на свой кажушок і пакрыўджана зіркала на цябе гаротнымі бельмакамі з-пад броваў. Ты не вытрымліваў, адкідваў прэч злосць і незадаволенасць, апускаўся на карачкі, поўз да яго і буськаў у пакрыўджаны нос, кажучы: «Ну добра, добра, я ўжо не злуюся. Але й ты ня будзь гэткім крыўдлівым, малы яшчэ нораў свой паказваць, пабеглі лепш, пагуляем...» І ты, рапкуючы, бегаў па зале, а ён — за табой, кусаючы цябе за тэпці, за калашыны тваіх спартыўных хатніх штаноў, а то й за пяты...

Але ж я забыўся распавесьці пра тое, як мы выбіралі яму імя. Дык вось.

Паводле нейкіх там правілаў і звычаяў, у адпаведнасці з нейкімі прынцыпамі ягонай сабачай радаводнай імя ягонае павінна было пачынацца на літару «М». А ну, прыдумайце з ходу сабаче імя на «М»! Але, але, вядома ж — «Моська» ды «Му-му». І што на гэта вам сказаць? Адно хіба: не жартуйце, панове-спадарове! Хіба вы гэта сур'ёзна? У нас жа ня нейкая там танканогая драбяза пінчэр і не беспародны дварнячок. У нас — чыстапародны немец-аўчар. Значыць, і імя ў яго павінна быць адпаведнае. І абавязкова на літару «М». Чаму абавязкова? А хто ж ведае! Проста ў клубе нам загадана: толькі на літару «М» і аніякіх спрэчак-размоваў.

І вось мы думаем. І нічога нікому ў галаву не прыходзіць. Ня верыце? Пасправуйце самі. Зрэшты, вы ж спрабавалі ўжо. То-та ж... Гэтак і мы. Зараз я нават і ўспомніць не могу, якія імёны круціліся тады ў нашых галавах. Прыгадвалі ўсіх кніжных і кіношных сабак. Добрая надараўліся імёны. Хоць бы сабе тыя самыя Джульбарс, Акбар, Артымон, але ж — не на «М». Першым, вядома, згадаўся славуты нікулінскі Мухтар, але тут жа быў і адкінуты. Бо — які можа быць Мухтар у беларускай сям'і? Такога зьдзеку я ў сваёй хаце не дапушчу. Досыць, што з нас зьдзекуюцца ў іншых месцах. Выбачайце, але наш малы таўстун — усё ж беларускі, наш, тутэйшы сабака, і імя ў яго павінна быць наскае, тутэйшае.

Вырасьце наша чарцянё, па ўсім відаць, мажным посом, паважным, дужым. Значыць, і імя ў яго павінна быць гэткае ж, адпаведнае. Якое? Модуль? Mір? Маркіз? Мур? Марс? Морт? Мянтуз? Модус? Міф? Мат? Мутон? Проста другі варыянт чэхайскага «Конскага прозвішча»! І дайце веры: мы ўсе ўчацьвярых дружна вярталіся раз-пораз да Маркіза. Нешта ў гэтым слове-імені нас прываблівала. Адчувалася, а больш дакладна — чулася ў ім нешта сур'ёзнае, пашанотнае, ганаровае, важкае. Бянтэжыла ж адно: ненаскае, чужое слова. Ці былі на Беларусі маркізы тыя самыя? Не, здаецца, не было. Ды, пэўна, хутчэй за ўсё — не было. Хіба які заезджы маркізік мог нейкі час ацірацца тут, ды і то — наўрад нешта не чуваць было. Але ж затое былі ў нас магнаты! Магнаты? Ну вядома ж! І яшчэ колькі! І яшчэ якія! Дзесяткі слайных магнацкіх родаў на чале з Радзівіламі ды Сапегамі. І нашы лагойскія Тышкі-Тышкевічы таксама ня лыкам шытая. Дык, значыцца, Магнат? Вядома ж — Магнат! Мы ўсе надзіва дружна пагадзіліся: быць нашаму малому чорту, грызуну і непаседу — Магнатам!

З таго дня мы яго ўжо аніяк інакш і ня звалі, як Магнатам. І ён надзвычай хутка засвоіў гэтае сваё імя і адгукаўся, дзе б далёка ні быў: у мяне пад пісьмовым сталом, у куце за тэлевізарам, між слоікамі з закатанымі агуркамі, на кухні ля цёплае пліты ці між падушачкамі-ясічкамі на канапе ў зале. Напачатку, праўда, нас трошкі бянтэжыла, што як для малога ягонае імя занадта гучнае і важкае. Але неяк само па сабе знайшлася памянальная, ласкавая яго форма — Магнацька, а яшчэ — Магнацяка. Ён і да гэтага хутка прывык. І рэагаваў яшчэ спрытней і жавей, чым на Магната. Толькі гукнеш: «Магнацька! Магнацяка! Дзе ты? Бяжы сюды, на табе костачку!» — ён імчаў гэтак, што ажно цераз галаву куляўся. Зна-

чыць, дарма, што сабака, а разум — мае. Кожнае стварэнье, аказваецца, ласку любіць...

От распавядаю я, як жава зрываяўся Магнат з канапы на слова «костачка», і тут жа згадваецца ўжо й ня надта вясёлая прыгода, што адбылася з ім. Жавасць гэтая, жаданье як мага хутчэй пагрызьці костачку (паслья мы колькі перакуплялі яму костачак — і натуральных, і штучных, пластмасавых!) прывялі адноёчы да бяды.

Не было яму тады яшчэ і трох месяцаў. Рос ён, трэба сказаць, хутка, не па днях, а па гадзінах, як у казцы, рос ва ўсе бакі — у тым сэнсе, што быў сапраўдным ментузом-таўстуном. Адным словам, песьцілі яго мы, напэўна, трошку празьмерна, перакормлівалі, і ў выніку быў ён для свайго ўзросту цяжкаваты. Вось так гукнулі яго аднойчы: «Магнацька, костачка!». Бухнуўся ён з канапы на падлогу і, небараака, зламаў правую заднюю лапку. Авохці ўсім нам! Што рабіць? Дзе паратунак? Дзе Айбаліт? Выклікаем таксі, хутаем Магната ў дзіцячую коўдракчу і — у ветлячэбніцу, што на вуліцы Мініна (без Пажарскага, чамусыці). І трэба ж: патрапілі да самога Пятра Васільевіча Арэхава, славутага, сапраўднага, ня казачнага, беларускага Айбаліта.

Гэтага ні расказаць, ні пяром апісаць. Трэба проста бачыць, як Пётр Васільевіч паводзіць сябе са сваімі чацьвераногімі пацыентамі. Гэта прыродны талент, боскі дар. Сабакі і каты плацілі Пятру Васільевічу ўзаемнай любоўю і даверам: не агрываліся, не кусаліся, не супраціўляліся, не капрызілі — паслухмяна, пакорліва і цярпліва трывалі ўсё, што ён з імі ні вытвараў. Арэхай быццам з ходу ўгадваў харектар пацыента і заговорваў з кожным па-свойму: з адным — гульліва, з гумарком, жартайліва, з другім — ласкова, пышчотна, на трэцяга сурова прыкрыкне, і кожны слухаўся, паводзіў сябе паслухмяна-пакорліва, бы асуджана: ат, так і быць, рабіце са мною, што хочаце, калі трэба, дык я патрываю...

Трываў і наш Магнацька, пакуль Пётр Васільевіч гіпсаваў яму лапку. І вярнуўся дадому ўжо не Магнацькам, а кульгавым Цыпруком — гэтак, здаецца, звалі героя аднаго з апавяданьняў Змітрака Бядулі. Кульгавым Цыпруком быў ён роўна месяц. Дасталося, вядома ж, і яму самому, і ўсім нам. Спачатку зусім ня ўмеў хадзіць на трох лапах — кідаўся-куляўся, плакаў-енчыў, грыз, зьдзіраў з сябе гіпс. Але неўзабаве асвойтаўся, прыпаўчыўся і зноў шустра гойсаў па хаце, зноў усюды лез, і туды, вядома ж, куды й ня трэба, нават умудраўся ўзьбірацца на ту ю ж канапу, з якой гэпнуўся і нажыў сабе бяду.

Горш за ўсё было выходзіць з ім на вуліцу. Чацьвёрты паверх, прыступак за пяцьдзесят, а гіпсавая лапа цяжкая, не згінаецца, з ёй ні спусцицца і тым больш ні падняцца. На руках даводзілася зносіць і прыносіць. А яшчэ ж ня быў надта прывучаны да таго, каб прасіцца пры патрэбе на двор. І даўмеўся выбягачь сяды-тады на балкон-лоджью і там цішком рабіць сваю справу. Мы спачатку й ня ведалі, што ён такое вытварае. Ды неяк чуем — знізу крычыць суседка Ліля:

— Мария, кобель пишает!

Мы не адразу й датумкалі, дзе і які сабака пісае. Хіба ж падыходзіць такое страшнае слова «кобель» да нашага кульгавага ментуза Магнацькі?! Выбягаем на балкон — а яно й праўда: наш мянутуз там і

ціха-ціхутка спраўляе свой клопат. Ах ты, чорт кудлаты, што ж ты нас сарамаціш, падводзіш-падстаўляеш?! Ухапіў яго і па вушах пстрычкаю раз, другі: «Няможна! Няможна! Няможна! Прасіцца трэба!» А жонка яго ў мяне адбірае: «Ня бі па вушках — не ўстануць, чаго добрага! Ён жа малы яшчэ!».

Ведама, малы, усяго нейкія трывесці з хвосьцікам. Але ж і тады ўжо нешта разумеў. Прынамсі, больш на балкон — аніколі. У тым сэнсе, каб там лапу падняць. Яго наогул ня трэба было доўга муштраваць, каб нечаму навучыць, — сколіваў усё, як гавораць, з ходу. Пасьля таго, як зънялі з лапы гіпс, ні разу ў хаце Магнацька наш не напаскудзіў. Ранічкою разбудзіць нас з жонкаю, калі самі палянуемся ўстаць загадзя. Стане лапамі на край ложка і сваім носам мне ў нос — я сплю з краю. Торкнецца раз-другі, лізьне — уставай! Не адразу зрэагую, дык, у дадатак, і гаўкне — адрывіста гэтак, патрабавальна: гаў! І хоцькі-няхоцькі, а вымушаны падымацца, хуценька апранацца і бегчы з ім на вуліцу. А ён — рады. Кулём па лесьвіцы. Не бяжыць, а коціцца. Скоціцца па адным лесьвічным пралёце і пачакае хвіліну, пакуль я пакажуся. Тады яшчэ пралёт пракоціца ўніз і зноў пачакае.

А ўжо на вуліцы радасьці ягонай і межай няма. Як ашалелы, будзе кругамі вакол мяне лятаць, аж пакуль ня стоміцца гэтак, што высалапіць свой доўгі ружовы язык з некалькімі крапінкамі (нібыта знак пародзістасьці) і сядзе, заднія лапы нейк набок вывернуўши. А то й зусім ляжа на жывот, пярэднія лапы перад сабою выцягне, мордачку на іх пакладзе. Паляжыць-паляжыць хвіліну, падыхае хуценька, быццам там, усярэдзіне ў яго, нейкі маторчык уключыцца, а пасьля зноў — як сарвецца, як пабяжыць, ды ў дадатак часам весела, ну чыста па-дзіцячы, зальлецца брэхам-съехам…

Гіп з Магнатавай лапы я здышаў сам, дзеля гэтага не павезьлі яго ў ветлячебніцу. Пётр Васільевіч сказаў, што гэта можна й дома зрабіць. І распавёў, як. Наліў я ў ванну цёплай вады і нашага кульгавага Цыпрука — туды. А ён і рады. Каб плакаў калі ці баяўся ў ваньне — ані! Яшчэ й пырскацца пачне, дуронік! Я загіпсаную, добра-такі згрызеную, зашмальцованую лапу раз змачыў, другі, трэці. Счакаўшы трохі, пачаў пласт за пластам здышаць бінт. Гэтак памалу і зъняў. Сяды-тады Магнацяка не даваўся, трошкі нават кусаўся — дурасьліва гэтак, небалюча, але ўвогуле паводзіў сябе малайцом, вытрываў аперацыю цярпліва. Урэшце памыў я ягоную лапу, вызваленую з гіпсанага палону, пусьціў яго на падлогу. А ён, бедачына, і ступіць на тую лапу ня можа, па-ранейшаму валачэ — прывык. А лапа худая ў параўнаньні з левай, поўсьць на ёй зъляжалая, сям-там наогул выкачалаася-вылезла да голае скury. Пэўна, з гадзіну бедную сваю лапу ён прыводзіў да ладу. Паспрабаваў прабегчыся — лапа як не свая, не слухаецца па-ранейшаму. З тыдзень прывыкаў, вучыўся нанава хадзіць і бегаць на чатырох.

Ну, ды недарэмна ж, напэўна, кажуць: зажывае — як на сабаку. Хутка, вельмі хутка зраўнялася яго хворая правая са здаровай левай, а яшчэ праз нейкі час і ён, і мы ўжо й забыліся на тое, што быў наш Магнацька кульгавым Цыпруком. Толькі на фотаздымку засталася памятка пра той ягоны гаротны час. На здымку добра відаць тая загіпсаная лапа — ён ня мог яе схаваць пад сябе, не згіналася яна ў калене. Карцінка вельмі красамоўная. Пярэднія лапкі зьвешваюцца з канапы, мордачка

— сумная-сумная — на іх ляжыць, а ўбок выстаўлена белая гіпсавая кавяла. Гэты здымак і сёньня за шклом кніжнай шафы ў сынавым — Міколавым — пакоі. Часам зойдзеш туды, паглядзіш — і гэтак зашчыміць, ажно забаліць сэрца...

Не памятаю ўжо дакладна, у колькі месяцаў пайшоў ён у сваю сабачую школу. Недзе ў шэсьць, мо трошкі раней. Спачатку сын ездзіў з ім у клуб на трамвай ды на трамваі, а пасля бегалі на пару дварамі, нацянькі — балазе, клуб знаходзіўся-месціцца ня надта далёка, за царквою Марыі-Магдалены, якая тады была нейкім складам, ля цяперашняе гасцініцы «Беларусь». Ад нашае Цнянскай туды й праўда недалёка. Вучыўся Магнат на «выдатна». Азы першапачатковай сабачай навукі-дрэсіроўкі асвойваў з ходу і вельмі добрасумленна. Каманды «Сядзець!», «Стаяць!», «Месца!» ды іншыя, якія павінны выконваць вучні-сабакі, былі рускамоўныя. Дык што, гэта й мы павінны размаўляць са сваім Магнатам па-руску? Ну не, выбачайце, даражэнькія! Мы — дома, а не ў гасціях, каб карыстацца чужою моваю. І мы, насуперак настайніцы, вучылі Магната слухацца каманды «Побач!», а не — «Рядом!», «Да мяне!», а не — «Ко мне!» А настайніца-дрэсіроўшыца злавалася і штораз «возмущалась»: «Какие вы белорусы, если такие упрямые!».

Шчыра кажучы, раней мы з жонкаю ніколі не задумваліся над тым, разумныя стварэнні сабакі ці ня надта. Каб яшчэ і аб гэтым галава балела?! А тут пачалі слухаць лекцыі, кніжкі розныя пра сабак чытаць, найперш пра «сабачых дзяцей» шчанюкоў. Цяпер успомню, якія кніжкі мы чыталі, ды яшчэ з энтузіязмам, дык ажно хochaцца ўсклікнуць: съвяты Божа, няўжо тое было?! Кніжкі пра ўтрыманье і кармленье шчанюкоў у падсосны перыяд, пра ўзроставыя асаблівасці шчанюкоў, пра іх выхаванье і пачатковую дрэсіроўку, пра падрыхтоўчыя практикаваныні з курса съпецыяльной дрэсіроўкі і ліха яго ведае пра што яшчэ. Раней, як пісаў расейскі паэт, «ни при какой погоде я этих книг, конечно, не читал».

Яны й цяпер ёсць у мяне, тыя кніжкі, на чале з самай галоўнай і прэстыжнай — вялікафарматнай, на глянцевай белай паперы, з каліровымі ілюстрацыямі пад называю «Ваш сабака». Возьмеш часам каторую з гэтых кніжак у руку, уткнешся вачыма ў ту ю ці іншую старонку, прачытаеш такое, напрыклад: «Вы націснулі на лапу сабаку. Ён неадкладна адхопіць лапу. У дадзеным выпадку раздражненьне ад націсканья на лапу было ўспрынятае размешчанымі на ёй рэцэптарамі, перададзена па нервах у цэнтральную неровую сістэму (ЦНС), у адказ на якое па нервах была пасланая каманда (імпульс узбуджэння ў адказ), і сабака адхапіць лапу. Такую рэакцыю ў адказ, якая ажыццяўляецца пры ўдзеле ЦНС, называюць рэфлексам, а шлях, пры якім праходзіць імпульс раздражненьня ад органу (рэцэптара) да ЦНС і назад, называецца рэфлектарнай дугой...» — прачытаеш і толькі ўздыхнеш: няўжо хапала сілы і энергіі чытаць і ўспрымаць гэта?

Аднак у тых кніжках вычытваліся і надзвычай цікавыя факты і звесткі пра чацвераногіх сяброў чалавека. І дасюль памятаю, што акурат сабакі сярод іншых братоў нашых меншых маюць добра разьвіты мозг, зъдзіўляючую інтуіцыю і памяць. Па кемлівасці ж ім наогул няма роўных. Калі, скажам, каты паспяхова выконвалі (у часе съпецыяльнага

досьледу) 52 працэнты заданьняў, прытым досыць складаных, дык сабакі — 85 працэнтаў. Сабакі здольныя адрозніваць і ўспрымаць да 50, а часам і да 100 словаў, а паасобныя нават разумеюць сэнс досыць доўгіх сказаў, вылучаючы, вычленяючы з гаворкі знаёмыя словаы. Сабака бачыць чалавека ці якую-небудзь жывёліну за 500—700 метраў, улоўлівае ціхі шоргат на адлегласці 24 метраў, беспамылкова вызначае накірунак крыніцы гуку. Сабака здольны ўспрымаць гук з колькасцю ваганьня да 40 тысячаў у секунду, а для чалавека верхній мяжой зъяўляецца гук з колькасцю ваганьня 18—20 тысячаў у секунду. Ну а пра здольнасць сабак адрозніваць пахі й гаварыць не даводзіцца. Сабачы нюх перавышае нюх чалавека ў 11500 разоў! Каравай кажучы, мы адкрылі для сябе, што сабакі нашмат разумнейшыя, чым мы думаем, што многіх іх здольнасцяў мы ня ведаем, нават не здагадваемся пра іх існаваньне...

Хадзіў з Магнатам на КПД (курс першапачатковай дрэсіроўкі) спачатку Максім (пакуль яго, тым жа 1987 годам, не забралі ў армію), а пасля малодшы, Мікола, часам — Марыя Міхайлаўна. Мне хадзіць не выпадала — хапала клопату на працы: надышла эпоха перабудовы, грамадскае жыццё набірала нязвычныя раней абароты, спараджала нязнаныя раней канфлікты і праблемы. Аднак жа цалкам адасобіцца ад такога важнага перыяду ў Магнатавым жыцці я таксама ня мог, і разы са два забягаў, як на экспертыю, на сабачы навучальны палігон, ды мала што бачыў. Чаму? Таму, што Магнат у маёй прысутнасці страчваў засяроджанасць, лавіў вушамі і вачамі не настаўніка, а мяне, не слухаўся сына, і сын злаваўся ня гэтак на яго, як на мяне: чаго, маўляў, я прыпёрся сюды, каб адно замінаць?!

Тым ня менш неяк і я паўдзельнічаў у адным яго ўроку, праўда, паказальным. На стадыёне «Дынама» ладзілася сабачая выставка — у выхадны, нядзельны дзень. Магнат прымаў у ёй удзел у катэгорыі сабачага маладняку. Вядома ж, мы пайшлі туды ўсёй сям'ёй. Гэта было незабыўнае відовішча. Якіх толькі сабак там не было! І, натуральна, якіх толькі гаспадароў і гаспадынь! Ня ведаю, як глядзеліся мы самі на «фоне» нашага Магната, а між сабою прызнаюся, пасьміхаліся, што многія гаспадары, а найперш гаспадыні — вельмі падобныя да сваіх гадаванцаў. Ці наадварот.

Вярталіся мы з выставы дадому стомленыя (правялі, прапякліся на сонцы амаль цэлы дзень), але і задаволеныя: у Магната на грудзіне матляўся першы зароблены ім медалёк: сярод сваіх равеснікаў ён стаўся адным з пераможцаў.

На жаль, медалёк той аказаўся і апошнім. Былі на тое розныя прычыны. Максіма, як я ўжо казаў, тым годам забралі ў армію, Мікола пайшоў у восьмы клас, вучоба ў якім вымагала больш часу і стараннасці, уседлівасці. Значыць, Магната навучанье звалъвалася на маці? Выходзіла акурат гэтак. Яна нібыта й старалася, аднак жа разарвацца не магла. На ёй і бяз гэтага ляжала столькі — цэляя процьма! — абавязкаў і па хаце, і па лецішчы ў маёй Слабадзе. Яна ж, да ўсяго, і наша сямейная шафёрка-вадзіцелька.

А тут яшчэ і настаўнікі ў клубе начальнікі на Магната ня гэтак ласкова, як раней. Па-першае, траўмаваная лапа. Па-другое, выявілася, што ён пераростак, парушальнік стандарту немца-аўчара — вырас больш

шы, чым трэба, чым дазволена. А калі гэтак, дык неяк пакрысе і ў нас прапала ахвота вадзіць яго на заняткі. Ну, а разок прапусьцілі — значыць, можна і другі. Гэтак памалу мы і аказаліся самавыключанымі з той сабачай школы. І застаўся наш Магнат з адкуцацый няпоўна-сэрдній, мо нават і з пачатковай усяго.

Па шчырасьці, мы асабліва не перажывалі з-за гэтага. Не рыхтавалі мы Магната да рэкордаў, да нейкай там асаблівой ролі ці прызначэння: выпраўляць разам з ім сына на пагранічную службу, рабіць з яго «кінаакцёра» ці яшчэ што-небудзь такое. Мы з кожным днём усё больш прывязваліся да яго душою і сэрцам. Усё больш рабіўся ён членам нашай сям'і. Прытым — не апошнім. Зрэшты, ён сам прэтэндаваў на такую — не апошнюю — ролю. Штораз усё больш заяўляў аб сваім праве на ўдзел ва ўсім, што дзеялася ў нашай хаце.

Прыходзім з жонкаю з працы. Па дарозе, як зазвычай, заходзім у краму-другую і нешта купляем. Яму трэба абавязкова праверыць, што мы прынеслі. Не, ён не хапаў, не намагаўся шкуматнуць кілбасу ці смачную, з макам, булачку. Аднак жа лічыў абавязковым тыцнуцца носам ва ўсё: як быццам хацеў упэўніцца і ўхваліць нашы пакупкі, наш выбар, пераканацца, што й на яго мы не забыліся.

Калі чуўся званок у дзьверы, ён, вядома ж, кідаўся да дзьвярэй першым. І не таму, думаецца, каб съцвердзіць, паказаць свой імпэт і абавязак вартайніка кватэры. Яму, няйначай, было проста цікава, хто прыйшоў.

Сыноў сустракаў ня менш радасна, чым мяне з жонкаю. З цягам часу нават рытуал сустрэчы склаўся ў яго: абавязкова стаць лапамі мне ці Марыі Міхайлаўне на грудзі, лізнуць у твар і зьняць з галавы капялюш. Калі ж хто з нас не дазволіць яму гэта зрабіць, дык тады сто разоў крутнецца вакол цябе, патрэцца галавою, пысаю і вушамі аб твае калені, урэшце ляжа наступраць і будзе глядзець, як ты разуваешся, скідаеш верхнє адзеніне, пераапранаешся ў хатняе. Пасля гэтага скача на канапу, укладваецца там і... чакае, пакуль ты сядзеш з ім побач, пагладзіш, прытуліш яго да сябе, скажаш: «Магнацька засумаваў, быў дома адзін, зачакаўся, рады, што мы прыйшлі...» Ён, няйнакш, разумеў усё, што гаварылася, бо аж дрыжаў-калаціўся — дробненька гэтак — ад задавальненія, заходзіўся ад свайго сабачага шчасьця і ў адказ, не могучы нічога сказаць, тоненъка, бы кот, муркаў-мяўкаў — выдаваў нейкія здушаныя, унутраныя гукі...

І вось жа дзіўна. Прыходзілі мы дадому — я і Марыя Міхайлаўна. Прыходзіў і Мікола. Магнат на ягоны званок у дзьверы кідаўся ў нашу цесненку вітальню ціха — быццам ведаючы, што гэта свой. Уся сям'я была ў зборы. І калі пасыля гэтага зувінеў званок, Магнат выяўляў недаўменыне і гэтым разам падаваў голас: быццам папярэджваў — прыйшоў чужы. Скажаш яму: «Ціха, Магнацька!» і ідзеш адчыняць. З госьця ён ня зводзіў вачэй. Спачатку мог і пабурчэць зласнавата, потым супакойваўся, клаўся дзе-небудзь і здалёк сачыў за ім. Пакуль той сядзеў, быў спакойны, аднак жа пры кожным, асабліва рэзкім, парывістым руху госьця наструньяўся, падымай галаву, і поўсьць на ягоным загрыўку ўставала дыбам.

Мы спрабавалі адчуваць яго ад гэтае звычкі, тлумачылі, што паводзіць сябе так непрыгожа, гэта — наш госьць, добры чалавек, амаль

свой, палохаць і тым больш крыўдзіць яго нятрэба. Але Магнат тут нас чамусыці ня слухаўся. І толькі значна пазней дайшло да нас, што інакш ён ня мог. Гэта было не праявай недружалюбнасьці да госьця, а праявай ягонай, Магнатаўай, любові да кожнага з нас. Гэта ён aberagau нас ад чужога ў хаце.

Аднаго разу ён прадэманстраўаў нам гэта вельмі красамоўна. Я праводзіў госьця з хаты, мы былі ўжо ў вітальні. Госьць апрануўся, казаў апошнія разъвітальныя слова. Магнат, само сабою, быў тут жа — без яго ўдзелу, як я казаў, не абыходзілася нічога. Нечакана госьць ляпнуў мяне па плячы, няйначай хочучы сказаць: «Бывай!» ці «Ну, будзь здароў!» Але сказаць не паспей: Магнат імгненна злавіў зубамі ягоную руку. Руку, якая дакранулася да майго пляча, да мяне. Але ж гэта я так разважаю: дакранулася. А Магнат зразумеў па-свойму, іначай ён і ня мог зразумець: руку, якая хацела ўдарыць ягонага гаспадара! Госьць, дзякаваць Богу, не спалохайся, тым больш, што Магнат зубоў, як кажуць, не выпусціў, съціснуў руку асьцярожна, мякка, зусім небалюча, — як усяго толькі папярэдзіў. Госьць засымяяўся і пахваліў яго: маўляў, правільна зрабіў. Ягоны Граф (у госьця, мы ведалі, ёсьць баксёр па імені Граф) зрабіў бы дакладна гэтак. «Замахвацца» на гаспадара ў прысутнасці сабакі нельга...

Змалку Магнат надта ж упадабаў машыну. Мы проста зьдзіўляліся: досыць было яму ўгледзець у жончыных руках ключы ад машыны, як ён пачынаў трымцець ад нецярпеньня найхутчэй ускочыць на заднє сядзеніне. А першы ж раз, як узялі яго, яшчэ малога, у Слабаду, быў і съмех і грэх. Яго блажыла і ванітавала, як ката, што блёкату наеўся. Мы вымушаны былі некалькі разоў спыняцца, выводзіць яго з машыны, каб ачомаўся, акрыяў.

Але гэта было адзін раз, як кажуць, першы і апошні. Праз два дні, калі мы вярталіся са Слабады ў Менск, Магнат ужо не выказваў аніякіх праяў некамфортнасці: спачатку з вялікай цікайнасцю глядзеў у акно, а пасля салодка спаў, звесіўшы лапы, на сваім заднім сядзеніні да самага Менску, ажно пакуль не завярнулі ў двор.

Езьдзіць з намі на лецішча ён надзвычай любіў. Крыўдаваў, калі мы яго па той ці іншай прычыне ня брали: ці то не было месца ў машыне, ці то Мікола не адпускаў яго — удвух будзе весялей (сын у суботу вучыўся і яму не выпадала езьдзіць з намі на лецішча). Крыўдаваў Магнат моцна. Калі мы, праз выхадныя, вярталіся дадому, дык мог не падысьці ні да мяне, ні да Марыі Міхайлаўны. І толькі пазней, калі мы павінімся перад ім, прызнаемся, што і самі там сумавалі без яго, без нашага Магнацякі, прылашчым яго, — тады ён адпускаўся і, урэшце, пачынаў пяшчотна муркаць, тым самым кажучы, што ён больш не крыўдуе.

«Дзіця» асфальту, ён адкрываў для сябе ў Слабадзе дзівосныя рэчы. Ну, скажам, упершыню пабачыў там курэй. І ня проста пабачыў, а й паганяў іх. Прыйехалі мы тым разам на лецішча. Толькі пасьпелі зачыніць за сабою вароты, каб Магнат на вуліцу ня выскачыў ды не напалохаў каго, як чуем: у садку, за лазніяй — гвалт на ўвесы съвет — гэтак куры крычаць-кудахтаюць! Кінуўся я туды. І што бачу? У за-расыніку малінніку Магнат шкумате суседчыных курэй. Певенъ,

паганец, навучыў іх хадзіць у наш агарод. Зрэшты, не хадзіць, а лятаць. Налаўчыліся (колькі разоў на свае вочы бачыў) пералятаць цераз плот і поркацца ў нашых градках. І Магнат якраз засыпей іх за гэтым занятыкам. А быў яшчэ малы, недзе з пайгода яму, мо трошкі болей. Падумаў, напэуна, што гэта голубы, і кінуўся да іх. А яны не ўзълятаюць, а разбягаюцца, ды яшчэ ў дадатак і гарлапаняць-кудахтаюць гучна. Ня бачыў, але ўяўляю, як Магнат спачатку зъянтэжыўся, спыніўся, глядзеў на іх няўцягна, а пасьля ўсё ж не съцярпеў і давай іх шкуматак. Гэтую карціну я й засыпей якраз. З бедных курэй — толькі пер'е ва ўсе бакі! І ляталі яны цераз наш плот, як самыя сапраўдныя сарокі, — гэтак лёгка, з такім жа спрытам. Апошняй вырвалася з Магнатавых «абдымкаў» белая, як у Слабадзе кажуць, — курыца-інкубатарка. Вырвалася сапраўды напалову голай — гэтак яе, бедную, Магнат «абскуб». Мы думалі, што Надзяя-суседка, ужо нябожчыца, хай ёй там добра будзе, не даруе нам. Мы ўжо знарок пры ёй усяляк сварыліся на Магната, замахваліся на яго дубцом ці тым жа ягоным павадком. А цішэй, каб Надзяя не пачула, шапталі яму: «Так і трэба ім, шкоднікам памаўзлыўся! Хай свае грады дзяруць, а не лезуць у нашы! Ты малайчына, Магнацька, гэтак і надалей — засыпеш на гародзе, дык шкуматай, не шкадуючы...» І ён, зіркаючи то на нас, то ў Надзін бок, парываўся нешта сказаць і, дальбог жа, хітра пасьмейваўся.

Вы скажаце, што сабакі ня ўмеюць съмяяцца? Ну, гэта вы дарэмна. Яно, вядома, ніхто не збіраецца спрачацца з самім Янкам Маўрам, які ў аповесьцы «Чалавек ідзе» казаў, што зъяры і да гэтай пары ня ўмеюць съмяяцца. Там упершыню засъмяяўся чалавек — пераможца зъяроў. Так-та яно так, але ж з тae пары шмат вады працякло. І чалавек стаў іншым, і зъяры сёньня ня тыя. А што тады казаць пра сабак? Яны ж столькі тысячагоддзяў ля чалавека аціраліся. От і навучыліся многаму ад людзей, у тым ліку і здольнасьці съмяяцца. Зрэшты, за ўсіх гаварыць ня буду, а вось Магнат наш — съмяяўся. Найперш — ад радасьці, ад асалоды, ад паўнаты шчасця. І вочы, і рот з бялюткімі вострымі зубамі, і ўся ягоная добрая і разумная морда красамоўна съведчылі, што ён — съмяецца. Прынамсі, усе мы — я, Марыя Міхайлаўна, Максім і Мікола — назіралі гэта шмат разоў.

Прыгод у Слабадзе ў яго было нямала. Сярод іх і такая здарылася з ім, амаль трагічная. Выкапаў быў я там невялічкую сажалку — недзе метраў пяць на пяць. Пасьля, як у нас паявіўся (у Максіма і ягонай Іны) унук Янка, Марыя Міхайлаўна, гэтак баючыся за ўнука, настаяла на тым, каб тую сажалку засыпаць. Дык вось. Неяк у маю сажалачку патрапіла мыш. Плавае, караскаеца, каб вылезьці, але берагі гліністыя, сыліскія — зноў у воду спаўзае. Назіралі мы за мышшу з Магнатам. Урэшце шкада зрабілася небарачкі. Узяў я кій дый выкінуў мыш на бераг, у траву. А Магнат — тут як тут. Падбег і — хоп яе ў зяпу! Гэта таксама было на пачатку жыцьця, калі яшчэ й вушы ў яго па-сапраўднаму не сталаі. Хапнуў, ды раптам як заенчыць, як закруціцца на адным месцы, быццам хвост свой ловячы. Але ён не хвост лавіў — гэтак ад болю закруціўся. Няйнайчай мыш яго за язык укусіла. Бо пасьля язык распух, і дурны Магнацька ляжаў ціхенька, зъбедніўшыся, у лецішчы на канапе да самага вечару. У дадатак да ўсяго баяліся мы і горшага: па ўсім, мыш ён пасыпей зъесці, бо я не знайшоў яе, і думалася: а раптам яна

была атручаная? Мо таму і ў ваду звалілася? Кажуць жа, наеўшыся атруты, мышам вельмі піць хочацца. Ня дай Бог, мо што й горшае будзе з нашым яшчэ зусім дурненъкім Магнатам?

Дзякаваць, абышлося, хоць, напэўна, мыш была атручана ўсё ж, бо хварэў Магнат доўга...

Зрэшты, здараліся з Магнатам пацешныя прыгоды і ў Менску. Аднойчы выходзіць Мікола з ім з пад'езду — на прагулянку выправіліся. А пад машынай — іх начавала і днявала ў дверы заўсёды нямала — кот сядзіць. Магнат, успомніўшы свае зъедзеныя мышамі па кацінай віне шляхецкія паперы, кінуўся-рвануўся да яго. Ды пад машынай аказаўся ня кот-баязлівец, а кошка з кацянятамі. Ох, як яна, апярэдзіўшы Магната, наляцела на яго! І, пэўна, пасьпела добра-такі драпануць за самае балючае месца — за мокры заўсёды скурацік носа. Магнат войкнуў, на імгненне ажно прысеў ад болю, а пасьля, вырваўшы з Міколавых рук павадок, панёсься преч ад разьюшанай кошкі. Ды не преч, а — вакол машыны. А кошка — за ім. Ён, уцякаючы, дзіка енчыць, а яна, даганяючы, прарэзъліва і страшэнна пагрозліва мяўкае. Такі гвалт усчалі, такі лямант узынялі, што многія суседзі, а не толькі мы з жонкаю, у вокны высунуліся: Божа, што там такое, каго б'юць ці рэжуць?

Мы пасьля не адзін раз пасьміхаліся з Магната, кпілі, дакаралі. Маўляў, і ня сорамна табе было, такому вялікаму і клыкастаму, уцякаць ад малое кошкі, ды яшчэ й плакаць-крычаць ад страху на ўсё горла? Ён, быццам разумеючы, не падымаў на нас вачэй, а то й зусім адварочваўся.

А ў Слабадзе Магнат першы раз і ў вадзе пабыў — на аселіцы, у копанцы з кладкаю, дзе можна было спаласнуць бялізну, ногі памыць. Сам лезьці ў ваду ён баяўся, я трошку падмог — лёгенька съпіхнуў яго з кладкі. Магнат не надта спалохаўся, жвава запрацаў лапамі, выплыў на бераг, страсянуўся раз-другі, гаўкнуў — ці то на мяне, ці то праста ад зъдзіўленъня, ад толькі што зъведенага адчувањня быць у вадзе і плысьці.

Ваду ён палюбіў. І шкада, што ня часта яму надараляся такая асалода. Бадай, толькі тады, калі Максім быў у арміі. Служыў ён у Гродне, у самым цэнтры гораду, за вакзалам. Мы частавата ездзілі да яго ў адведкі, вядома ж, разам з Магнатам. Звычайна забіралі сына з часьці і ехалі на бераг Нёману — у бок колішніх беларускіх Друскенікаў. Там мы «балявалі», а Магнат бегаў-гойсаў па беразе.

Але варта патлумачыць узятае ў двукоссе слова «балявалі». Гэта было наша сямейнае слова. Прыйшло яно да нас такім чынам. Кожны раз, калі ехалі ўсёй сям'ёй ці да «бабы Стэпці» (да маёй цешчы, а да жончынай маці) у Высоке на Брэстчыне, ці ў падарожжа па Беларусі (а мы пасьпелі за савецкім часам, пакуль быў танны бензін і было спакойна ды бясьпечна на дарогах і ў лесе, праехацца па Віцебшчыне, Гарадзеншчыне, Брэстчыне і Меншчыне, паглядзець і нават паздымач ацалелыя, а найчасцей руіны замкаў, магнацкіх і панскіх сядзібаў, пра-васлаўных і каталіцкіх храмаў), мы спыняліся дзе-небудзь ва ўпадабаным месцы, рассыцілі посыцілку і перакусвалі. У дарозе ўсё выдавала асабліва смачным. І выходзіла, што мы ня проста перакусвалі, а — балявалі...

Вось там, на беразе Нёману, Магнат і адводзіў душу. І дзіўнае ўсё-такі ён стварэнъне! Далёка ад берагу не адплываў. Баяўся, ці што? Ці

не рашаўся нас згубіць з поля зроку? Часьцей ён бегаў па вадзе ўздоўж берагу. Бераг там пясчаны, не абрывісты, і яму была радасць акурат гойсаць па мелкаводдзі, па бруха ў вадзе. Ну дзіця дый годзе! Толькі пырскі ва ўсе бакі і сярод тых пырскаў вушы матляюцца ды хвост. Прыбяжыць да нас, атрасецца, абдаўшы ўсіх нас з галавы да ног, а сам зноў — у ваду і наўскачкі, а то й галопам прыпусьціць уздоўж берагу. На радасць сабе й нам...

Варта, бадай, сказаць і пра Магнатаўы дачыненныні з градамі. Там, у Слабадзе, вядома ж. На пачатку папсаваў нам з жонкаю нерваў. Зробім мы градку, разраўняем, жалезнымі грабелькамі забарануем, а ён — гоп на яе і разляжацца. Альбо: толькі пасадзіць што-небудзь Марыя Міхайлаўна, рысочки палье, каб хутчэй абышлі тыя самыя буракі ці морква, а Магнат усімі чатырмі лапамі ўпоперак, а то і ўздоўж праймчыцца — і работа яе сапраўды псу пад хвост.

Але ж гэтак рабіў — па��уль малы быў і дурны. А пасыля — барані Бог! Убачыць Марыю Міхайлаўну ў градах — аваўязкова падбяжыць, каб засьведчыць сваю любоў і адданасць, але ўжо — не напрасткі, а толькі па баразьне. Сяды-тады, праўда, парываўся прыпусьціць нацянькі, пярэднімі лапамі ўжо, было, і ўскіненца на граду, але, быццам зъянтэжыўшыся, скамянецца і адумaeцца — пабяжыць баразною.

А ўвогуле быў ён усё ж гарадскі, кватэрны сабака, «канапны кот». Само сабою, гэта было не яго віною, а бядою. Мы зрабілі з яго «канапнага ката». Сыдзем з дому, а што яму рабіць, гаротнаму? Мы за дзъверы, а ён — на канапу. Зьевесіць пярэднія лапы, пакладзе на іх морду і з-пад ілба зіркае на дзъверы — ці хутка мы прыйдзем. І гэтак — з дня ў дзень, з месяцу ў месяц, з году ў год. А гэткі сабака, як Магнат, працаўца павінен, несці сваю сабачую службу — ахойную ці пошукавую, скажам. Таму й радаваўся вечаровым ды ранішнім прагулянкам надзвычайна. Ды толькі яны, трыццаціхвілінныя ці нават і гадзінныя, не маглі кампенсаваць адсутнасць штодзённых і пастаянных фізічных нагрузк. І таму быў Магнат залішне цяжкавагавіком, а прасьцей кажучы — атлусьцелым ментузом, насыт лішнія кіло, як і чалавек сядзячай працы. І — дзіўная штука! Нават і ў Слабадзе, дзе ўжо была воля і магчымасць пабегаць-пагойсаць, ён ня надта скарыстоўваў іх, гэтыя волю і магчымасць. Стамляўся хутка. Пабегае, падурэе хвіліну-другую — і ўжо язык набок вывальваецца, бакі хадуном ходзяць: стаміўся. Пойдзе і ляжа. Сяды-тады, як і наплэжыць сабаку, ляжа паблізу ганка, пад бярозай — пільнаваць наш «маёнтак». Але часьцей, як і ў Менску, нават калі і дзень быў цёплы і сонечны, адчыніў мордай дзъверы, ішоў у хату, ускокваў на канапу і ўкладваўся. Адно тут пазіраў не на дзъверы, а ў вокны — дзе там я хаджу ці жонка. І калі доўга ня бачыў нас, не вытрымліваў, выбягаў у двор і шукаў. Угледзеўшы, кідаўся з усіх ног і падлятаў такі радасны, быццам ня бачыў нас сама меней паўдня, а не дзесяць ці дваццаць хвілінай.

Ствараў Магнат і нешта накшталт канфліктаў у Слабадзе. Што маю на ўвазе? А хоць бы вось такія калізіі.

Вярталіся мы ў Менск звычайна ў нядзялю, надвячоркам. Апошні ж аўтобус на Менск праходзіў праз вёску а чацвёртай гадзіні, неўзабаве па абедзі. І здаралася, што сёйтой з аднавяскойцаў (маладых, ужо мне, можна сказаць, і незнайемых, хіба толькі па бацьках ды дзядзах)

спазьняўся на той аўтобус ці ня змог сесьці на яго, бо ён ці не заўсёды быў перапоўнены. І тады матка тае дзяўчыны ці хлапца прыходзіла да мяне і пыталася: «Коля, мо ў цябе ў машыне будзе месца, каб маю Тому ўзяць?» Я ж вымушаны быў разводзіць рукамі: месца і ёсьць і няма, бо — Магнат жа з намі едзе. Кабета, пачуўши тое, як спахоплівалася: «А бо, я й забылася... Ну, то выбачай, правяду Тому да Гайны, там на Саўдзеневіцкі сядзе...» Казала гэтак і, засмучаная, ішла з двара. А іншая ня стрымлівалася і дадавала ледзь не зласнавата: «І ахвота вам вазіць з сабою такога каня!..» Жонка часам не прамоўчала, і ня гэтай кабеціне, вядома, а пасъля, як тая сыходзіла, казала мне: «Ну й твае слабодцы! Яна яшчэ мне будзе ўказваць, каго мне вазіць! Ну што ты скажаш?!» Я адмахваўся: «Не зважай! Яна й сама ўжо шкадуе, што сказала гэтак. Мы ж яе Віцьку няраз падвозілі, і дзякую нам колькі разоў казала, ажно няёмка было...»

Ідучы куды-небудзь з Магнатам у Слабадзе, мы заўсёды бралі яго на павадок. Ведалі, што ён, як кажуць, аніякай шкоды ня зробіць, аднак жа — на ўсялякі выпадак. Мы ведаем яго і верым яму, а іншыя ж — ня ведаюць і не давяраюць, для іх наш Магнат, наш найдобры і найласкавы Магнацька — сабака, ды прытым аграмадны, самы што ні ёсьць ваўчышча-звяруга. І таму быў ён з намі заўсёды на павадку, і спускалі мы яго толькі тады — у лесе, скажам, ці на аселіцы, — калі бачылі, што паблізу нікога няма, значыць, нікога напалохаць ён ня зможа. Не ўкусіць, а акурат напалохаць, але ж і гэта — нямала, і таму не дазвалялі сабе рзыкаваць.

Аднак жа праўду людзі кажуць, што ўсім дагадзіць цяжка. Бо вось жа...

Ішлі мы аднойчы з жонкаю на могілкі. На другі дзень пасъля Радаўніцы. У аўторак, на Радаўніцу, выбрацца з Менску не змаглі, прыехалі назаўтра, у сераду. І выправіліся на могілкі разам... з Магнатам. Не маглі ад яго адчапіцца, а ў хаце замыкаць не хацелася, пашкадавалі. Па дарозе напаткалі цётку Любку — цяпер ужо нябожчыцу, хай ёй пухам будзе наша слабодская зямелька. «Куды вы?» — спытала яна. Мы й кажам, што ідзём у адведкі да мамы і да ўсіх наших, учора не маглі прыехаць, каб пабыць там разам з усімі, вось сёньня адны ідзём. А цётка Любка раптам: «А сабаку нашто ўзялі з сабою?» Ён там з магілак пячэнъне ды цукеркі пахапае!..» Не ведаю, мо ісьці на могілкі з сабакам няварта было б, мо гэта, як кажуць, не прынёта, не этычна, ці што, хоць — наўрад, бо — чаму ж не схадзіць у адведкі да родных з сябрам? І ня трэба тут, бадай, моршчыцца: больш адданага сябрука-дружбака, чым сабака, і ўявіць немагчыма. Ну а што да таго, што Магнат пахапае нешта з магілак... Ах, цётка Любка, ды каб вы ведалі, што Магната трэба яшчэ добра папрасіць, каб ён зьеў тую, як вы кажаце, пячэніну ці цукерчыну! Выбачайце, але — не зневажайце яго, нашага Магната. Не дварняк ён, цётка Любка. Не вясковы, вечна галодны, паклычаны і запалоханы валацуга-патуляк...

Ды што да ўсяго гэтага цётцы Любке! Для яе сабака, які б ён ні быў, застаецца сабакам. А мы ж ведаем, колькі чаго нагаворана-наплецена пра сабак! Сабаку — сабачая съмерць; вачэй у сабакі пазычыць; сабакам сена косіць; сабака брэша — вецер носіць; зажыве, як на сабаку; вашывы, каросылівы, як сабака; сабачая служба; жыве кот і

жыве сабака; кінь костку сабаку і г. д., і да т.п. Пэўна ж, ёсьць, былі падставы дзеля ўзынікнення гэтых і падобных да гэтых прымавак ды показак пра сабак. Толькі вось ніводная з іх не дастасоўвалася да Магната, пакуль ён быў у нас, пакуль жыў з намі. Бо быў ён сабакам, але і не зусім сабакам, а Магнатам, членам нашай сямейкі, нашым абаронцам, заступнікам, ратоўцам, нашым хатнім, сямейным талісманам-сымбалем.

Згадваў я вышэй пра нашы сямейныя падарожжы па Беларусі. Наўшы ў 1984 годзе самага таньненъкага на той час «жыгуля» — «трынаццатку», ці «капейку», які дасюль служыць нам — тфу, тфу, каб не сурочыць! — безумоўна, мы перш-наперш скарысталі машыну дзеля таго, каб паказаць дзесяцам нашую краіну, нашую Бацькаўшчыну. Пару падарожжаў — па Віцебшчыне і Гарадзеншчыне — зрабілі ўжо разам з Магнатам, тады, калі ён быў яшчэ малы шчанючок, яшчэ да Максімавай армейскай службы. Па Віцебшчыне ездзілі, калі Магнату было месяцы тры, па Гарадзеншчыне — калі ён ужо набываў выгляд сапраўднага аўчара, калі ўжо й вушы ў яго падняліся. Пару начэй давялося спаць у гасцініцах. І вось тут Магнат нечакана стварыў для нас проблему — з сабакам не пускалі начаваць. У Талачыне ўдалося ўпраесіць дзяжурную, даўшы «ў лапу» тры рублі, а ў Дзятлаве аніякія ўгаворы і просьбы не падзейнічалі, і мне давялося спаць з Магнатам у машыне. Можна ўяўіць, які там быў сон! Ля гасцініцы ўсю ноч не заціхала жыцьцё — нехта пад'яджаку ці ад'яджаку, хтосьці выходзіці ці прыходзіці, і Магнат ня мог на ўсё гэта не рэагаваць. Але ж быў тады хай і не малады, ды яшчэ й не стары, і адна-другая вераб'іная нач не была вялікім цяжарам, пераносілася досыць лёгка. Усё гэта з лішкам кампенсавалася іншым: радасцю сумеснай — усёй сям'ёй! — дарогі, тых самых апетытных дарожных «баляванняў» на ўлоньні прыроды, сустрэчамі-аглядамі руінаў-замчышчаў у Смалянах паблізу Оршы, Ружанах, Лідзе, Косаве, Міры, Гальшанах, праваслаўных і каталіцкіх храмаў у тых жа Смалянах, Глыбокім, Слоніме, Пружанах і Ружанах, Гародні, Віцебску, Полацку, Браславе, Камянцы, Нясьвіжы, Слуцку, Высокім, Верхнядзвінску, Мёрах, Ашмянах, Дзісне, Красным, Маладзечне, Ілы, спатканьнямі з азёрамі Сляява, Нарач, Ластавіцкае, з Браслаўскімі азёрамі, з Дзевіною, Нёманам, Шчараю, Беразіною, Дняпром, Бугам і Мухаўцом, Ясельдаю... Хлопцы мае бралі з сабою фотаапарат, усё, што маглі, фатаграфавалі. Пасьля самі ж аддрукавалі фотаздымкі, зрабілі вельмі маляўнічы, адмысловы альбом паводле нашых падарожжаў, які мы і зараз, праз нямала ўжо гадоў, не-не ды й бяром у рукі і з цікавасцю разглядаем, і успамінем-прыгадваем тыя нашы незабыўныя паездкі, поўныя самых розных, часам незвычайных і надта ж нечаканых уражаньняў, прыгодаў і здарэнняў.

І, вядома ж, прыгадваем Магната. Ці, можа, наадварот: згадваючы Магната, успамінем усё тое, да чаго ён меў дачыненьне, у тым ліку і нашыя паездкі па Беларусі, якія адкрывалі ўсім нам, у тым ліку мне і жонцы, ня толькі красу нашай зямлі (дальбог жа, не пакрыўджана яна Богам у гэтым сэнсе), але й тое, якая яна старажытная і, пэўна ж, славная, калі на ёй зьберагліся і да гэтай пары, хоць часцей у руінах-развалінах, сівия муры замкаў, высокія насыпы і валы гарадзішчаў, дзе некалі віравала жыцьцё, дзе жылі, працавалі, весяліліся і плакалі,

перамагалі ворагаў і каналі пад чужацкімі дзідамі і стрэламі нашы далёкія продкі; і тое, якая яна ўсё-такі вялікая, нашая Беларусь, якую нават і на хуткаснай машыне ня так лёгка аб'ехаць па гладкіх асфальтоўках і якую продак мераў нагамі ці ў самым лепшым выпадку верхам або ў калёсах, — але ж мераў уздоўж і ўпоперак, пракладваючы дарогі і гасцінцы праз лясы і балоты, рэкі і ручай. І ня праста мераў, а дападаў і ў Варшаву, і ў Кракаў, і ў Прагу, Падую, Карапевец, Рыгу і іншыя гарады ў бліжэйшых і далёкіх землях. І ўсё гэта гаварыла нам, што ёсьць чым ганарыца беларусам, ёсьць чым даражыць, ёсьць што шанаваць, ёсьць над чым шчыраваць, каб пакінуць нашу Бацькаўшчыну дзесяцям, унукам і праўнукам, далёкім нашчадкам яшчэ прыгажэйшай, яшчэ шчадрэйшай, яшчэ даражэйшай...

Але я, здаецца, загаварыўся, папросту забалбатаўся, бо вось жа нечакана прыгадалася і яшчэ адна показка, звязаная з сабакамі. Ці не ў такіх выпадках, калі чалавек шмат гаварыў, прытым ня надта ўцямна, не да месца, казалі: пабегла сучка баразною... Зрэшты, мо я й памыляюся, мо гэтак казалі зусім з іншай прычыны і ў іншых выпадках. Аднак жа показку такую я чуў неаднойчы, найперш ад мамы, хоць нейк і забылася, калі, з якое нагоды яна прамаўлялася мамаю. Такой бяды...

Пражый у нас Магнат дзесяць гадоў і чатыры месяцы. Захварэў — нечакана. Раптам запаносіў. Надаралася ў яго такое сяды-тады і раней, але дастаткова было даць таблетку-другую леваміцэціну, як усё міналася і йшло на лад. А тут раптам — не праходзіць і дзень, і другі, і трэці. І ванітаваць яго пачало. Мы ўсхваляваліся, пачалі званіць у ветлячэбніцу, раіліся, як і чым лячыць. Хоць ужо й цяжка было, к таму часу — была вясна 1997-га — мы зъбяднелі, як і многія нашыя людзі, найперш так званай інтэлігентнай працы, але куплялі лекі, рабілі настоі, пайлі яго. Нішто не дапамагала. Не дапамагалі і клізмы, якія ён цярпліва прымаў. Магнат наш марнеў на вачах. Есьці амаль ня еў, ляжаў і ціхенька пастогнваў. Вочы былі сумныя-сумныя — з іх сяды-тады выкочвалася съязза. Мы адно за адным укленчвалі перад ім, гладзілі яго па лабатай галаве, дапытваліся: скажы, што з табою, пакажы, дзе баліць, ты ж у нас разумны... Магнат уздыхаў, лізаў гарачым языком нам рукі і адварочваўся — сапраўды быццам дзеля таго, каб мы ня бачылі, што ён плача. Сыходзіць з ім у двор, з чацвёртага паверху, рабілася ўсё цяжэй. Яшчэ ўніз сяк-так сыдзе, а назад — хоць на руках нясі! А пас-прабуй гэта зрабіць, калі ён — ня моська, а волат-сабака!

Прыйшоў, нарэшце, дзень, калі чакаць больш не выпадала. Прыехаў Максім (ён нейкі час назад прыдбаў старэнкі, дабіты «опель-кадэт», але які тады яшчэ досыць жывава бегаў), і Магнат паехаў у лячэбніцу, да таго ж «беларускага Айбаліта» Пятра Васільевіча Арэхава. Паехалі Марыя Міхайлаўна, Максім з Міколам. Не хацеў Магнацька ехаць. Як прадчуваў благое. Падняўся, стаў на лапы, паківаўся з боку на бок, а ісьці ўжо ня можа. Мы яго, можна сказаць, зьнесылі, паклаўшы на посцілку-капу. Я не паехаў — застаўся дома. Што там было і як, ведаю адно са словаў жонкі і дзяцей...

Пётр Васільевіч, толькі зірнуўшы на Магната, адразу ж паклаў яго на аперацыйны стол. Присуд адзін: аперацыя і неадкладная. Зрабіў яму укол, каб Магнат заснуў. Выстрыг жывот і папрасіў усіх выйсьці. Колькі часу доўжылася аперацыя, мае сяменікі не маглі дакладна сказаць:

паўгадзіны, менш? Выишаў да іх Пётр Васільевіч і сказаў: у Магната самае горшае, што толькі магло быць, — рак, злякасная пухліна. Рак чаго — не надта ўцямілі. Ня то самога страўніка, ня то падстраўнікавай залозы. А мо печані? Як бы там ні было, Пётр Васільевіч парайў быць разважлівымі, не пакутаваць самім і на мучыць яго: лепш будзе проста не будзіць яго пасъля аперацыі, бо стан безнадзейны, не жылец ён. Што заставалася рабіць? Паплакалі, парумзалі яны там усе трое, але — пагадзіліся. І прывезылі Магната дадому яшчэ цёплага, але ўжо — нежывога.

Пахаваць яго парашылі ў Слабадзе. А быў пачатак красавіка. Мы з жонкаю яшчэ ні разу на лецишча не выбіраліся — мясціна ў нас нізкая, такою парою там занадта гразка, паўсюль стаіць вада, нават у двор заехаць нельга. Але — што рабіць? Трэба ехаць. Выкідваць у кантэйнер-сметнік ці закапаць Магната абы-дзе мы не маглі.

У Слабадзе сапраўды паўсюль стаяла вада. Але сяк-так занесьлі Магната ў двор, паклалі за хатай на лаўку. Яму выкапалі ў садзе, пад маладой антонаўкай — хай будзе Магнатава яблынка! Зямля пасьпела адтаць, у яму набягала вада. Прыйкра было класьці Магната ў такі дол, ды што зробіш. Загарнулі яго ў прасыціну, на якой ён вярнуўся з бальніцы, пасъля — у посыцілку-дзяржаку, а затым акруцілі-аперазалі ў некалькі столак поліэтыленавай плёнкай, і такога, спавітага ў саван, пахавалі. Magілку паправілі пасъля, пазней, як прыехалі ў Слабаду рабіць грады. Жонка насадзіла там кветак, зрабіла свайго роду клумбу, і вось ужо каторы год Магнатава магілка красуе-квітнене самымі рознымі — ад ранініх, вясновых, да позніх, восеньскіх — краскамі-кветкамі. Праз год ці праз два ягоная яблынка-антонаўка дала па-сапраўднаму шчодры ўраджай, такі, што цяжар буйных, жаўтлява-белых антонавак адваліў-адвіхнуў ладнаваты сук — у часе кароткіх наездаў на лецишча не пасьпей як сълед і ў пару паставіць падпоркі. Было шкада, вядома, спрабаваў прывязаць яго, ды праўду кажуць: дзе коратка — не надточыш. Восеньню, калі яблыкі высьпелі, адвіхнуты сук давялося ўсё ж сыпілаваць, і Магнатава яблыня зараз трошкі аднабокая. Праўда, ёсьць спадзеў, што яна ўсё ж акругліца, бо яшчэ маладая і зможа залячыць сваю рану...

Быў у мяне Магнат... Так, ужо — усяго толькі быў. Хаця — чаму толькі усяго? Быў і ў нейкай меры ёсьць, бо памяць пра яго ў нашай сям'і жыве. І фотаздымкі яго — малога, з загіпсанай лапкай, і сталага, ва ўсёй сваёй красе, — стаяць, аб чым згадваў, за шклом кніжнай шафы ў сынавым пакоі. Зойдзеш, пастаіш перад імі, паглядзіш — і дальбог жа, зашчыміць сэрца ад шкадобы, што яго няма, нашага Магнацякі, што не прыбяжыць ён і не штурхане цябе сваім мяккім бокам, не патрэца шырокім лобам і цёплаю пысаю аб тваю нагу, не мяўкне ад асалоды зусім па-кацінаму, калі ты ласкова патрэплеш яго за вушы, пагладзіш пад шыяй, па грудзяx.

Мы часта яго ўспамінаем, смуткуем па ім, кажам: «От, каб быў Магнацька, ляжаў бы тут, з намі, елі б разам гарбузікі і во гэты кавалачак рыбкі зьеў бы...» Хто-небудзь з нас буркне: «Ага, і пацягнуў бы ў мароз (у дождж, сівер, сынег, мяцеліцу) на вуліцу...» Яно, вядома ж, пацягнуў бы. А як жа! Падыходзіў ягоны час і хоцькі-няхочькі трэба было

апранацца-абувацца, браць павадок і ісьці на вуліцу — усё роўна, сънег там, мароз ці дождж з навальніцяю. Але ж хіба толькі гэта помніцца? Зусім не!

Памятаюцца найперш харошыя, сонечныя, летнія і зімовыя ранкі, калі мы, абодва бадзёрыя і радасныя, выбягалі ў двор і ледзьве не навыпераці адзін перад адным хутка, подбегам шыбавалі на сабачую пляцоўку, а часьцей за ўсё — на пустэчу па вуліцы Сурганава, туды, дзе зараз стаіць мадэрновы будынак банку і магазіну са зьдзеклівай для кожнага беларуса назовай «Национальны», бо ў ім няма анічога нацыянальна-беларускага. Там Магнат, зрабіўшы сваю справу, запрашаў мяне пабегаць-падурэць. І мы сапраўды дурэлі — скакалі, бегалі, даганялі адзін аднаго. І гэтак паўгадзіны, а то й цэлую гадзіну. І вярталіся дадому задаволеныя, разгарачаныя, у самым лепшым настроі.

Памятаюцца і вечары, таксама зімовыя і летнія, з месяцам на небе і без месяцу, на той жа пустцы па вуліцы Сурганава. Асабліва ціхія, задуменныя вечары, калі ўсё быццам дрэмле ў зачараваным съне. Уверсе, па вуліцы, раз-пораз праносяцца машыны, іх адсюль, зынізу, дзе заразнікі-рэшткі былых прыватных садоў і гародаў, не відаць, сюды даходзіць толькі прыглушаны шум-шоргат. Пераканаўшыся, што паблізу нікога няма, спускаю Магната з павадка. Ён далёка не адбягаецца, аціраеца паблізу. Уражаньне такое, што ён проста байца адыходзіцца ад мяне, раз-пораз услухоўваецца, натапырваецца, цісьнечца да маёй нагі. Я саромлю яго, ціха кажучы: «І які ж ты мой абаронца, калі сам баішся? Ну чаго ты поўсць на хібе настарбучыў? Няма там нікога, табе падалося. Хіба які бомж спаць укладваецца...» Магнат глядзіць на мяне, слухае, схіліўшы набок галаву, і выгляд у яго такі, нібы ўсё чысцютка разумее, што я кажу, і вінавата віляе хвастом, нібы адказваючы: «Я не баюся, я толькі кажу табе, што там нехта ці нешта ёсьць, каб ты быў напагатове...» Я, быццам таксама разумеючы яго, кажу: «Ну, калі так, то ты малайчына. Давай сюды тваю разумную галаву, надзенем ашынік з павадком і пойдзем адсюль, далей ад бяды-ліха...» Магнат паслухмяна падстаўляе сваю галаву, я бяру яго на павадок, і мы ідзём на съвятло, на тратуар, на выбрукаваныя квадратнымі плітамі съцяжыны ў двары студэнцкіх інтэрнатаў, што выстраіліся радком, адзін ля аднаго, уздоўж колішніх вуліцы Багдана Хмяльніцкага, ад якой тут застаўся ўсяго толькі адзін бок.

Прапаўдзе, не было асаблівага клопату хадзіць з ім на прагулянкі і ў благое надвор'е. У дождж, сънег ён і сам не любіў доўга быць на вуліцы. У сабак няма веек, і пад дажджком, у мяцеліцу Магнат не-не дый вымушаны быў лапай змахваць з вачэй дажджынкі ці съняжынкі. Рабіў ён гэта надзвычай съмешна. Кот, мыючыся, досыць грацыёзна абладжвае сябе лапай — з-за вуха да пысы. А сабака, Магнат, у прыватнасці,— быццам адмахваючыся ад нечага назойлівага: трэп-трэп сябе лапай па вачах. Прабяжыць колькі метраў і зноў — шмаргель лапай, ледзьве не са злосцю. Ты, гледзячы на яго, пачынаеш міжволі ўсьміхацца. Урэшце не вытрымліваеш, кажаш: «Дык мо дадому пойдзем, калі табе гэтак дождж замінае?» Пачуўшы безумоўна знаёмае яму слова «дадому», ён з ходу згаджаецца і, не чакаючы нават маёй каманды, цягне мяне ў кірунку да нашага дома.

Прыбяжым да пад'езду. Тут я прымушаю яго стралянинуцца-страся-

нуцца. Ён ужо ведае гэты рытуал і часта з ахвотаю, з асалодаю робіць гэта сам. Часам жа заўпарціца ці забудзеца, і тады я лёгенька торкаю яму ў вуха пальцам. Магнат, быццам заведзены, страсянецца пасъля гэтага не адзін, а два-тры разы. Імчым на чацьвёрты паверх. Пераступаем цераз парог і — заміраем: трэба выцерці лапы, а то й памыць іх. Марыя Міхайлаўна прыносіць маленъкае вядззерца з цёплай вадой, і мы з Магнатам мъем лапы і выціраем іх чыстай сухой ануchkай.

Ну, а калі на вуліцы надвор'е, у якое, як гавораць, і сабаку з хаты не выганяюць, калі ён вяртаецца дадому брудны з галавы да пят, тады мы адразу кіруемся ў ванну. Ваду Магнат любіць, скокнуць у ванну яго упрошваць не трэба. Скокне і чакае, пакуль я ўключу душ. Адно — хвост падціснёне і вушки стуліць: усё ж боязна трошку няйначай. Але хутка прывыкае, паслухмяна падстаўляе съпіну і бакі, нават лапу падыме, каб памыць-вышарараваць яго шурпатыя пальцы-падушачкі з сашмараванымі аб асфальт кіпцюрамі і пяту-пампушку. Пасъля мыцця зноў прашу яго скалануцца-атрэсьціся. Пырскі — ва ўсе бакі. Клопату, вядома, больш, чым з дзіцем тым, але — што будзеш рабіць? Узяўся за дугу — не кажы, што не магу...

Але, але, сабака ў гарадской кватэры — гэта клопат і яшчэ раз клопат. І бруд (як ні пільнуйся, ні выцірай яму лапы перад дзьвярыма, а бруду, пяску ўсё роўна прыносіць нямала), і поўсыць (пыласосіць трэба ці не штодня), і выгулы тыя самыя штодзённыя, уранку і ўвечары, а то і часьцей, калі занедзаровіца яму часам. А пракарміць вялікага, на два пуды вагою, аўчара-немца? Напачатку, за савецкім часам, з апошнім не было клопату. Пачак фаршу з ялавічыны каштаваў усяго 50 капеек, пачак тварагу — 20 капеек, ячныя крупы ці аўсянка — таксама капейкі, як і съпецыяльныя сабачыя косткавыя наборы. А затым надышлі цяжкія часіны. Спачатку запанавала талонная сістэма, а на Магната, пры ўсёй ягонай высакароднасці, ледзь не каралеўскім паходжаныні, талонаў на крупы, а тым больш на мяса не давалі. Урэшце талоны адмянілі, дык — цэны заскакалі, як шалёныя. Даводзілася выкручвацца. Ашчаджалі сабе, а яму стараліся хоць што-небудзь даставаць: выпрошвалі на Камароўцы ў мяснікоў розныя абрэзкі і галёнкі, праз знаёмых прадаўшчыц магазіна «Кавалачак» на Даўгабродскай вуліцы (іменем Казлова язык не паварочваецца яе называець) даставалі так званы «корм для животных». Адна з іх, міная і добрая Валя, спачувала нам асабліва (у самой дома быў чацьвераногі сябрап) і часам старанна выбірала нам (Магнату) лепшыя кавалачкі, а не адны сухажыльлі ды плеўкі.

Сёй-той са знаёмых, слухаючы нашыя нараканыні і скаргі на тое, як цяжка стала карміць Магната, казаў: «Ды збылі б вы яго куды-небудзь! Мо каму дзеля аховы спатрэбіцца! Цяпер жа вунь колькі гандляроў разъвялося, вось і аддайце будкі іхнія вартаваць. Яшчэ й заплоцяць вам за такога сабаку!» Мы крыўдавалі, абуналіся: як яны могуць гаварыць такое?! Аддаць, а тым больш прадаць нашага Магнацьку? Дурныя людзі! Не чыталі Экзюперы, не памятаюць ягонага славутага: мы ў адказе за тых, каго прыручылі. Не ён жа нас выбраў — мы яго. І ён паверыў нам. Даверыўся нам. Палюбіў нас. Дык што ж вы кажаце, неразумныя? Самі ўжо гібець будзем, а яго ў крыўду не дамо. Гэта ж тое самае, што крыўдзіць пакрыўджанага Богам — дурненъкага, ду-

шэўнахворага, бажавільнага, як украінцы кажуць. Адным словам, нябогу. Ён жа не скажа, не паскардзіцца, не абароніць сябе...

Дзякаваць Богу, мы да канца ня крыўдзілі Магната. Калі захварэў, калі ўжо яму стала блага, стараліся прыдбаць яму нават сякіх-такіх прысмакаў: пачак тварагу купім, кавалак крывянкі, бляшанку «Тузіка» ці «Джэка». Ды, на жаль, надышоў дзень, калі ён ужо не браўся есьці нават і доктарскай кілбасы...

Сёй-той, можа, падумае, што Магнат быў нейкім асаблівым сабакам, што быў ён здатны на немаведама што. Не і яшчэ раз — не. Быў ён усё ж самым звычайнім пісом, як напісаў бы Караткевіч — песам. Застаўся, як я ўжо казаў, недавучаным, прайшоў толькі пачатковую школу сабачае навукі. Аднак жа быў разумны ад прыроды. Але, але, і сабакі бываюць ад прыроды разумныя і дурныя. Магнат быў, безумоўна, разумны. І калі б у нас хапіла розуму і цярпення вучыць яго далей, мо быў бы ён сапраўдным сабакам-вундэркіндам. Зрэшты, што цяпер пра тое казаць? Ён быў у нас і з намі такім, якім быў, і любілі мы яго такім, якім ён быў, якім застаўся ў нашай памяці.

Ён не прыносіў, скажам, мне ці жонцы раніцою пантофлі, не падаваў, беручы ў зубы, запальнічку (зрэшты, я не курыў) ці што там яшчэ, не адчыняў дзъвярэй, калі я ішоў у пакой з дзъвюма занятымі рукамі. Я ведаю, гэтым і многім іншым штукарствам сабаку (не дурнога) ня так цяжка й навучыць. Мы шанавалі і любілі яго за іншае. Найперш за тое, што ён ствараў у сям'і, у нашай хаце атмасферу спакою, цішыні, ласкі і дабрыні. Прынамсі, спрыяў гэтаму. Ад яго зыходзіла энергія дабрыні, нейкае своеасабліве выпраменяньне цеплыні і спакою.

Час, асабліва апошнія гады ягонага жыцця, быў скрутны, самы паскудны ў навейшай гісторыі Беларусі, і прыходзілі мы з жонкаю дадому ці не штодня ня ў лепшым, як кажуць, настроі. І адкуль мог узяцца той настрой, калі ні на хвіліну і нідзе нас, съядомых беларусаў, не пакідала і дагэтуль не пакідае адчувањне, што жывём мы ў каланіяльнай краіне, пад чужаземным прыгнётам. Усюды, куды ні паткніся, на вуліцы, у транспарце, у краме цябе могуць у любую хвіліну абразіць, зыняважыць — найперш за тое, што «набіраешся нахабства» азывацца родным сваім беларускім словам. Ужо за адно гэта! Да ўлады дарваліся манкурты і янычары, халуі і хамы, хлусы і фарысеі, зладзюганы і прайдзісветы, і ўсе як адзін зацятыя, лютыя ненавісцікі беларушчыны. Быццам іх узгадоўвалі мацяркі не малаком, а чэмерам, якойсці гадзючай сумесісю, настоенай на няnavісці да ўсяго тутэйшага, і найперш — да мовы. Хамулы хамуламі, але ў іх хапае разуму ўсьведамляць, што акурат у мове сінтэзавана, скандэнсавана ўсё, што вызначае сутнасць гэтага страшнага, агіднага для іх слова — нацыяналіст. Апошніяе яны анік ня могуць перакласці як чалавек, які любіць сваю Радзіму, свой народ. Не, нацыяналіст па-іхняму — гэта фашыст, тэрарыст, самы люты вораг. І ў выніку яны гатовыя любіць у Беларусі ўсё — яе прыродную красу, ейныя рэчкі і азёры, лясы і нават балоты, ейнае разъмяшчэнне тут, між Еўропаю і Азіяй, ейныя гарады і вёскі, ейных цярплівых і працавітых людзей, іхнюю талерантнасць і гасціннасць, — толькі ня мову. Такая вось звыродная любоў.

Гэткую вось звыродную любоў каланізаторы пасьпелі за стагоддзі прышчапіць, прывіць, на жаль, і многім нашым людзям. Утым ліку і гэтак званым інтэлігентам. Зрэшты, якія яны, папраўдзе, інтэлігенты?! Інтэлігент,

які ня любіць, не паважае і ня ведае роднай мовы, гэта, паводле таленавітага, надзвычай культурнага, скажам так, рускага пісьменніка Канстанціна Паўстоўскага,— дзікун. Наша інтэлігэнцыя ў гэтым сэнсе амаль спрэс дзікунская. І таму — халуйская, лакейская. Антынацыянальная і антынародная. Яна ня служыць народу, а прадае народ. Самі запраданцы, такія інтэлігенты акурат прадаюць народ. Замест таго, каб съцвярджаць у народзе родную мову і культуру, несьці іх у народ, яны штодня і штохвілінна ўдзёўбаюць народу ў галовы нашу беларускую непаўнацэннасць, непаўнавартаснасць. А найперш — грубасць, немілагучнасць і беднасць, убства нашай мовы, якая вартая, маўляў, толькі «дзеравенскага ўжытку». Сёньня напісаны Зымітраком Бядулем сто гадоў назад абразок пра беларускага інтэлігента, які не прызнаўся сябрам, што прыехаўшая з вёскі кабета на кухні — гэта ягоная родная маці,— надзённы больш, чым тады, калі быў напісаны.

Вось тут і жыві, як пісаў наш другі класік. Вось тут і май бадзёры ды вясёлы настрой! Вось тут і насі на твары адвечную «японскую» ці «кітайскую» ўсьмешку лагоды і самазадавленасці! Тут — жыць ня хочацца, як той казаў. Тут хоць ты вый ад роспачы і болю душэўнага. Прадстаўнік зусім малалікага каўказскага народу з гордасцю і годнасцю заяўляе: «И если завтра мой язык исчезнет, то я готов сегодня умереть!» А мы, беларусы? Многія з ахвотаю падпіхнуць сваю, матчыну мову да краю магілы. Сыпіхнуць яе ў дол. Для многіх маці-нябожчыцы пакінулі ім хаты з сякім-такім набыткам ды соткі ля хаты, а мову забралі з сабой, у нябыт.

Нідзе няма спакою. Ад неадчэпных думак няма адхланьня і на рабоце. Наадварот: там яшчэ болей разъвярэдзіца душа, забаліць хворае, стомленае сэрца. Бо хто ні зойдзе, аб чым ні загаворыць, усё да аднаго зводзіца: калі ў нас будзе ісьці жыцьцё па-людску, ці ёсьць у нас надзея на будучыню, ці ёсьць наогул гэтая самая будучыня? І нават самы вялікі аптыміст, усьцешна даводзячы-съцвярджаючы, што не загінем мы, выйдзем на цывілізаваны прасьцяг, што й мова наша, культура не згінуць, адродзіцца,— скажа ўсё ж пад канец з горкаю ўсьмешаю: «Жаль только жить в эту пору прекрасную уж не придется — ни мне, ни тебе».

Вось у такім настроі прысунешся дадому, а тут — Магнат. І гэтак радасна цябе сустракае, што міжволі адтайвае твая душа і перастае хоць на нейкі час ныць сэрца. І калі ты ці хто з сямейнікам у такіх варунках жыцьця сарвецца, абзавецца да каго крыўдлівым словам, Магнат таксама тут як тут. Да аднаго падбяжыць, патрэцца, да другога, у вочы зазірне, нібы папросіць-загадае: «Перастаньце, няможна гэтак, супакойцеся, тут усе свае, а на сваіх сварыцца ці крыўдаваць — сорамна!..» Ён чуйна рэагаваў ня толькі на крыўдлівае, але й на празмерна гучна сказанае слова. Ледзь хто з нас возьме ў гаворцы вышэйшую ноту, як Магнат з ходу рэагаваў: насьцярожкваўся. Калі ж з вуснаў злятала другое, трэцяе гучнае слова, ён падхопліваўся і бег таго ці іншага з нас супакойваць. Акурат супакойваць. Досыць было пагладзіць яго, ціха сказаць: «Усё-усё, больш ня буду, гэта я без злосці, проста так...», як ён супакойваўся, віляў хвастом, тыцкаўся табе галавою ў калені альбо пысаю ў далонь. А разам з ім у адначасьце супакойваўся і ты.

Пэўна, акурат гэта і кампенсоўвала, хай скажацца гэтак, усе тыя выдаткі і клопаты, якія прыносяў Магнат. Акурат вось гэтая яго здольнасць быць выпраменьвальнікам нябачных, аднак жа відавочных флюідаў

спакою і дабрыні. Ужо адна ягоная прысутнасць у хаце ўзьдзейнічала на ўсіх дабратворна. Магнат ня быў надаучлівым. Ён ня лез ні да кога з нас бяз патрэбы. Ён меў ня толькі тонкі сабачы нюх на пахі, у чым мы не сумняваліся, хоць съпецыяльна яго ў гэтым напрамку не вучылі, не дрэсіравалі. Мне здаецца, куды больш тонкі «нюх» меў ён на адчувањне, успрыманье настрою, душэўнага стану кожнага з нас. Кажуць, нават съцвярджаюць, што сабака павінен ведаць, мець аднаго гаспадара. Толькі тады, маўляў, можна дасягнуць посьпеху ў яго вывучцы, толькі пры гэтай умове сабака раскрые і выявіць усе свае здольнасці і прыродны розум. Пэўна, яно так. Ды хутчэй за ўсё так! Але ж наш Магнат — выключэнье. Неяк неўпрыкмет ён сапраўды стаў пятым членам (сябрам, як цяпер стала модна гаварыць) нашай сям'і. Ні ад кога ў сям'і ён ня быў адлучаны ці адасоблены. Заўсёды быў з намі, ва ўсім браў самы актыўны ўдзел. Трэба было бачыць яго ў хвіліны, калі мы ўсе разам што-небудзь абмяркоўвалі, змаўляліся нешта рабіць, кудысь пашаць. Магнат сядзеў побач, часцей у цэнтры нашае сямейнае купкі, і рэагаваў на кожнае сказанае слова. Цяпер, згадваючы тое, міжволі ўсьміхаешся. Глядзець на яго была адна пацеха. Ён імгненна зіркаў на таго, хто азываўся нейкай рэплікай ці заўвагай, нецярліва стукаў па падлозе хвастом, ablіzваўся, глытаючы съліну. Калі ж чаго не разумеў, скіляў набок галаву і зусім па-чалавечы ўслухоўваўся, быццам просячы: паўтарыце, калі ласка, яшчэ раз, я не зразумеў, пра што вы там. А ў канцы гаворкі (пра паездку ў Слабаду, скажам) ён тут жа кідаўся ў вітальню і хапаў у зубы павадок: маўляў, я гатовы, і вы таксама не мэрдзьце, апранайцеся.

Не вылучаючы нікога з нас, аднолькава любячы і адкорваючы сваёю ўвагай кожнага сямейніка, Магнат хіба мо трошачкі запабягаў перад Марыяй Міхайлаўнай. Зразумець гэта вельмі проста. Яна ўсё ж была ягонай (і нашай) карміцелькай, каструлю з духмянай кашай ён часцей за ўсё атрымліваў з ейных рук. Але ж затое я, пахвалюся, часцей за ўсё і за ўсіх хадзіў з ім на ранішнія і вячэрнія шпацыры-прагулянкі, часцей, чым хто, мыў-купаў яго і расчэсваў-вычэсваў ягоныя съпіну, бакі, грудзіну, лапы і, вядома ж, хвост. А любілі мы яго ўсе, і ён, напэўна, адчуваў гэта: таксама любіў нас ўсіх і адносіўся да кожнага з ўсёй сваёй сабачай шчырасцю і адданасцю. Ён, мне здаецца, таксама ўсьведамляў сябе членам сям'і і з гэтага зыходзіў, гэтым вызначаў свае паводзіны. На карысць гэтага съведчыць тое, скажам, што ён як сваю прыняў у нашу сям'ю Іну, Максімаву жонку, а пасля й малога Янку — іхняга сынка, а нашага з Марыяй Міхайлаўнай першага і пакуль што адзінага ўнука.

Больш за тое. У яго хапала розуму і такту ў абыходжаньні з нашымі родзічамі і сваякамі. Было такое ўражанье, што яны, мае і жончыны браты і сёстры, пляменынікі і пляменыніцы, успрымаліся Магнатам не чужымі, але й не сваімі. Паводзіў ён сябе з імі насыцярожана, хоць і неагрэсіўна. Быў, да прыкладу, такі выпадак. Мы ўсе — у Слабадзе. Сонечны летні дзень. Прыйшоў мой брат Алесь Сымонавіч. Максім вынес з хаты фотаапарат — давайце, маўляў, усе разам сфатаграфуемся. Шчоўкалі фотаапаратам Максім, Янка, Іна. Нарэшце ўзяў фотаапарат мой брат: «Давайце я вас ўсіх здыму, а то ўсе карткі будуць то без Максіма, то без Іны, то бяз Янкі». Узяў мой Алесь Сымонавіч фотаапарат і прыцэліўся вокам у відарыс, наводзячы на нас аб'ектыў. І рап-

там Магнат, які спакойна, здавалася, нават абыякава ляжаў пад бярозай, скокнуў і схапіў брата за руку. Якраз у той момант, калі Максімаў «Зеніт» пstryкнуў затворам. Брат трошкі зълякаўся, хоць фотаапарату й ня выпусciў з рук. Зрэшты, Магнат яго, зноў жа, не ўкусiў, нават сіняка на руцэ не пакінуў, зльёгку съціснуў шчэлепамі, а не зубамі. Мы пасыля гадалі: чаму ён гэта зрабiў? Што падштурхнула яго ўчыніць такое? Адчуваньне, разуменне таго, што «чужы» нешта хоча зрабіць са «сваімі»? Няйначай, акурат гэтак выходзіць. Малы Янка патлумачыў нават так: «Ён думаў, што дзед Алесь цэліцца ў нас з пісталета!» Я засымяяўся: «Правільна, унучак! Інстынкт у Магната такі. Генная памяць. Мо дзед ягоны ці прадзед ратаваў некага ад пісталета?...»

А што да клопатаў і выдаткаў, дык, папраўдзе, яны асабліва не заўважаліся. Клопаты скрадваліся ўзаемнаю асалодаю і задаволенасцю. У тым сэнсе, што валаводзіцца з ім было ўсім нам прыемна. Нават абавязковыя штодзённыя, без выхадных і водпускаў, выгулы-прагулкі не стваралі асаблівых праблемаў. Тым больш, што Магнат быў усё ж у нейкай ступені унікальным сабакам. Ну, скажам, ён не ствараў нязручнасцю суседзям. Прынамсі, за дзесяць з гакам гадоў, акрамя згаданага выпадку з суседкай Ліляй Дзымітрайнай, іншых экспэсau я згадаць не могу. І з тae простае прычыны, што іх не было. Ён анічым не парушаў, як кажуць праваахоўнікі, грамадскага спакою. Не брахаў у хаце — ні ўдзень, ні ўначы, ня выў — ні на месяц, ні на нябожчыка. Зрэшты, і на вуліцы ён амаль не падаваў голасу. Прынамсі, ніколі і ні на кога ня гаўкнуў. Гаўкнуць, нават заліцца вясёлым брэхам мог толькі з радасцю — калі мы выходзілі на вуліцу з ім усе разам, асабліва — калі з намі быў і малы Янка.

А выдаткі... Напачатку, я ўжо адзначаў, праблем таксама не было. Праблемы паявіліся ў апошнія гады Магнатаўага жыцьця-быцьця ў нас, калі заскакалі цэны, а нашы заробкі пакаціліся ўніз, як торба з вялікага горба. Вось тады кармленье Магната паўставала досыць востраю праблемаю. Як ні шкада было яго, а давялося перайсьці на танныя ячныя крупы і на крамны «корм для собак», дзе мяса, вядома ж, не было і ў паміне, а толькі пах ягоны, ды і той ня першай сьвежасці, — часьцей за ўсё плеўкі ды мікрэбравыя пласціны патыхалі тухляцінай. Сяды-тады праз знаёмых удавалася расстарацца нейкага мяса — здохлых ці дарэзаных дзесяці цялятаяў, іншага загінулага «ненармальным» чынам быдла. Надараліся дні й зусім посныя, калі Магнатаўка каша прыпраўлялася хіба толькі дробна скрышанай сасіскай ці сардэлкай.

І калі ён зьнячэўку захварэў, а пасыля й памёр, мы, шкадуючы яго, ледзь не з плачом гаварылі, што ён, мусіць, знарок гэта ўчыніў, выкінуў такога коніка. Маўляў, съядома пайшоў з жыцьця, каб выбавіць нас ад лішняга клопату рупіцца яшчэ й аб ім, аб тым, каб накарміць і яго. Гэта, маўляў, ён праста пашкадаваў нас і таму так раптоўна разьвітаўся з намі назаўсёды. Гэта ён быў такі датклівы і тактоўны, што не схацеў надакучаць, абрываць, прыносіць нам лішні клопат, якога ў нас стала і без яго пад завязку. І такія разважаныні нашыя здаваліся нам цалкам верагоднымі і слушнымі. Бо — мы ведалі нашага Магнацьку. Ведалі, штодня адчуваў, як моцна ён любіў нас, як верыў нам і давяраўся, як самааддана сплочваў-адказваў дабром на дабро, як заўсёды быў гатовы аддаць за кожнага з нас сваё сабачае жыцьцё. Вось і аддаў. Не герайчна,

без страляніны і пагоні, а ціха, па-мужыцку, па-сялянску цярпліва і мужна, пакутліва...

Як жа было не шкадаваць яго!

З таго красавіцкага дня мінула больш за чатыры гады. Магнатава яблыня разраслася-раскунацілася, убіраецца ў сваю сталую сілу. Антоны на ёй сёлетній восеньню віселі буйныя, жоўта-белыя. Тыя, што прыхапіў першы марозік, зрабіліся нават нейкімі сълюдзянымі, празрыстымі. А пад яблыній, на ягонай магілцы, штогод цвітуць флёксы, касачы, півоні, а восеньню, не баючыся і першых прыхапкаў марозу,— рознакаляровае «бабскае лета».

Успамінаем мы Магната ці не штодня. І ня толькі ў Слабадзе, дзе ягоная магіла. І тут, у Менску: пачу́шы сабачы брэх у двары, за акном, згледзеўшы якога-небудзь цюцьку на вуліцы, іду́чы на працу, пачу́шы гаворку пра братоў наших меншых па радыё ці тэлебачаныні (ці не самыя пашанотныя перадачы ў нашае сям'і — «Падарожжы натуралист», «Жывыя навіны», «У сьвеце жывёлаў», «Дог-шоу» і іншыя такога ж кшталту).

І, вядома ж, у хвіліны сумоты, тугі, безвыходнай роспачы. А іх, гэткіх хвілінаў, столькі, што яны зьбіраюцца ў гадзіны, а затым і наогул ператвараюцца ў бясконцыя шэрыя, беспрасьветныя і безнадзейныя будні, якіх не перапыняюць нават і выхадныя дні, бо і яны гэткія ж самыя, адно што ня трэба ісьці на працу. Ляжыш, як тургенеўскі Чартапханаў, на дыване, глядзіш бязмэтна ў патрэсканую, сям-там ужо і з лапінамі адслоенай пабелкі столь, аб чымсьці безнадзейна думаеш, думаеш, думаеш,— і рука міжволі памкнецца, пасунецца туды, дзе некалі побач з табою ляжаў і цёпла дыхаў — зусім, як чалавек! — Магнат. Гэтак бы й пагладзіў яго, пакудлаціў бы поўсьць на ягонай шырокай, зусім не сабачай грудзіне, патрапаў бы мяккае падатлівае вуха і сказаў бы: «Ну што, Магнаце, і табе са мною сумна, га? Што паробіш, брат, калі жыцьцё такое. Дурное, скажу табе, жыцьцё, абсурднае. Ды ня праста — абсурднае. Тут — як у памоўцы той: дурнота едзе на дурноце і дурнотау паганяе... Добра, што хоць ты ёсьць у мяне. Ты вось слухаеш і не пярэчыш — значыць, ужо разумны. Табе, брат Магнат, лацьвей. У тваёй лабатай галаве зусім іншыя думкі. Выказаць ты іх ня ўмееш, ня можаш, але я й без гэтага іх ведаю. Клопат твой — аб адным: каб мне, нам было спакайней, лягчэй на душы. Дзякую табе за гэта! Ужо адна прысутнасць твая дзейнічае супакаяльна. Вось гаманю з табою і супакойваюся, супакойваюся, супакойваюся... Вось бачыш, дружка, якая метамарфоза. Народжаны ты быў несьці ахойную службу, а нясеш — лекава-супакаяльную. І яна ня горшая за першую. Не засмучайся ані трошкі — ня горшая, павер мне. Зрэшты, у нас ахойваць практична няма чаго. Наўрад ці паквапіцца хто на стары дапатопны тэлевізар і такога ж узросту халадзільнік, ці, як моладзь любіць казаць, лядоўню. Съмешна сказаць каму: нашая лядоўня мае яшчэ назоў «Мінск-10». Ды каму съмешна, а каму й не. Ведаю сем'і, у якіх вуркочуць на кухні «Мінск-5» ці нават «Мінск-2». Значыць, ты найперш не ахойнік наш, а наш хатні доктар-псіхатэрапеўт. Каб ты ведаў, як яны патрэбныя ўсім нам, такій вось съпецыялізацыі дактары. Патрэбныя ў кожным калектыве, вялікім і малым. Патрэбныя, калі папраўдзе, у кожнай хаце, у кожнай сям'і. Практична бальшыні людзей. Мы ня хворыя. Мы

проста безнадзейныя. У тым сэнсе, што страцілі перспективу жыцьця, веру ў свой і дзяцей нашых заўтрашні дзень. А без гэтага жыцьця няма. Яно спыняецца, бускую на адным месцы. Адсюль — стрэсы. Самыя розныя. Ад безграшоўя і дарагавізны. Ад чыноўніцкае дурноты і бюракратызму. Ад паўсюднага хамства. Ад суцэльнага безгалоўнага п'янства. Ад штодзённай эфірнай хлусьні. Ад цынізму ўлады — зынізу да верху. Ад нявер'я ў ейныя штодзённыя абяцанкі лепшага жыцьця. Ад аплёўваньня і ігнараваньня мовы, з якою нам наканавана было прыйсьці ў гэты съвет. Ад плоймы ворагаў беларушчыны. Ад штодзённага бачаньня, усьведамленьня, што беларускія сыны, як і ў часы вялікага Купалы, робяць антыбеларускую работу, што вырасьлі яны, змусілі іх вырасьці манкуртамі і янычарамі. Ад бясконцых і неадступных пытаньняў: ці дачакаемся ж урэшце «залацістага яснага дня»? Калі мы перастанем «маўчаць і трываць»? Ці выйдзем калі-небудзь «шчыльнымі радамі», народнай грамадою «на простор, на шырокі разлог»? Калі ўрэшце зоймем «свой пачэсны пасад між народамі»? Калі станемся гаспадарамі ў сваёй хаце? Ці ўдасца збудаваць нам грэблю і вылезьці з балота бесправьецецца і безнадзейнасьці? Ці станем урэште «людзьмі звацца»? Чаму на поклічнае касінерскае «Каго любіш?» заміж гулкага і съявитага «Люблю Беларусь!» гучыць сыкучае, агіднае: «Ненавіджу!»? Чаму вялікі, працавіты, цярплівы, чысты ў помыслах, памяркоўны, пазбайнены варажнечы і злой пыхі народ гэтак лёгка купляецца на танныя абяцанкі і пустую пахвальбу?.. Ты слухаеш, Магнаце? Слухаеш і маўчыш? Але, але, што ты яшчэ можаш...»

Ягоная важкая галава, здаецца, і сапраўды ляжыць у мяне на грудзях, мне ажно трошкі цяжкавата дыхаць, але я цярплю, чую ягонае спакойнае, лёгкае, чыстае, без анікага сабачага духу дыханьне і — гаманю з ім, у думках жа, вядома, і пакрысе сапраўды супакойваюся. І думкі мае неўпрыкмет паварочваюцца ў іншым кірунку, і я ўжо кажу Магнату нешта трошкі весялейшае: «Ды ня будзем адчайвацца, Магнаце! Прыйдзе час і, як пісаў паэт, ачуяне наша старана. Стагоддзямі нас прыгнятала і вынішчала пад корань Польшча, паслья стагоддзямі тое ж самае рабіла Расея, урэште амаль стагоддзе — бальшавікі на чале з вялікім прадаўжалальнікамі справы Леніна, а мы ўсё ж выжылі. Выжывем і цяпер! На злосцьці усім прыхадням, нядобразычліўцам і ненавісінікам, на злосцьці сваім бязродным вырадкам. Жыў беларус і будзе жыць! Сам час, пазначаны зьбегам стагоддзяў і тысячагоддзяў, за нас. Ня дасьць ён нам бясьсьследна зынікнуць. Час, наадварот, спрыяе адраджэнню заняпалых народаў. Адродзімся і мы, беларусы. Ня сёньня, дык заўтра, ня сёлета, дык налета, праз два, тры, праз пяць гадоў, а беларускі гадзіннік пойдзе па-нашаму, пад Еўрапейску, як ідуць гадзіннікі бальшыні суседзяў — блізкіх і далёкіх. Ня будзем мы сілком адганяць стрэлкі назад, у прошласць, у тое, што было, што перажыта. Мо ўжо наступнаю вясною гэта здарыцца, калі надыдзе пара пераходу на летні час? Дай Божа! Хацелася б, каб гэтак было. Но й сапраўды: колькі ж можна «маўчаць і трываць»?! І гэта будзе, мой Магнаце! Абавязкова будзе! Як толькі наш народ пазбавіцца безнадзейнасьці, рабскай пакорлівасці, як толькі зразумее, што ўласны лёс чалавека і людзей — ва ўласных руках і асобнага

чалавека, і ўсіх людзей, усяго народу. А ён ачуняе, ачомаецца, абудзіцца і зразумее. Бо — вунь якая магутная маладая рунь зазелянела пад родным беларускім небам! Вунь якія імклівія паасткі шуганулі ўгору! Не расылінныя — людскія паасткі! Нашыя дзецы, унуки, праўнуки. І ў іх ужо няма ў крыві бактэрый пакоры, рабства і халуйства. У крыві ў іх — гонар і годнасьць даўніх вольных продкаў! Яны вярнуліся, адгукнуліся-адазваліся праз стагоддзі прыгонніцтва і бяспраўя. І паасткаў гэтых з кожным годам будзе ўсё больш і больш. І ўжо ў нікога ня знайдзеца сілы, каб зламаць і панішчыць іх. Яны паўстануць нязломнай, неадольнаю съцяною. Паўстануць і скажуць: «Мы — права! Мы — сіла! Мы — дамо!» Але, але, акурат моладзь, сёняшнія школьнікі, ліцэісты ды гімназісты, навучэнцы ды студэнты — наша беларуская надзея, наша будучыня. Іх ужо не спакусіць, не купіць хлусльвая і цынічная ўлада аніякімі абыцанкамі-цацанкамі і падачкамі-міласцінай. Яны ўбачылі пуцяводную зорку, якая паказала, высьвеціла ім шлях да Маці-Беларусі. І яны ўрэшце дойдуць да яе! А разам з імі дойдзем і мы. Калі не ўласна мы, сёняшнія, яшчэ пакуль жывыя іхнія бацькі і дзяды, дык хоць у іхнія памяці. І гэты песімізм ужо зусім іншага плану і вызнаннія. Папрайдзе, дык і наогул не песімізм. Адродзіцца звычайны, адвечны ланцужок жыцьця. Так вялося з веку у век, што дзед саступае дарогу ўнуку. І калі ўнук памятае свайго дзеда, дык, значыць, дзед не памёр, не адышоў у нябыт, ён разам з унукам, у ягоных пошуках і ладкаваныні лепшага жыцьця для сваіх дзяцей і ўнукаў...»

Вось такі мой харошы маўклівы суразмоўца на самоце. І толькі пасъля ўжо спахаплюся, што няма побач Магната, што цяжка мне ў грудзях не ад ягонае лабате і разумнае галавы, а ад таго, што проста баліць і ные сэрца, і праз гэта неадступны загрудзінны цяжар і боль...

Карацей кажучы, сумую я і ўсе мае сямейнікі па Магнату. Сумуем штодня. З нагоды і без нагоды. У сэнсе — без напаміну і калі што-небудзь ці хто-небудзь нагадае нам пра яго. Прама ці ўскосна. Вось як адна нашая каляжанка, расчуліўши нас неяк ажно ці не да сълёз, распавёўшы па звычыцы, забыўшыся, што мы ўжо даўно разьвіталіся з Магнатам, пра свайго Анчара: «Сілы ўжо маёй не стае, а нічога зрабіць не магу. Шкада мне яго, майго Анчарыка! Згаладаўся, бедны, схуднеў. Ужо рады ўсяму, што ні прынясу, што ні дам. Раней трэба было ўпрасіць, угаварыць сасісачку зъесці, ці кілбаскі скрылёк, ня кожную цукерчыну еў, дай толькі шакаладную, мякен'кую, а цяперака і поснаму, лічы, булёну рады. Бо які там навар з голае косткі?! Звару, налью, астуджу: кажу: «Еш, Анчарык!» А ён падыдзе, нюхне, лізьне і — адыдзеца, глядзіць на мяне запытальна-запытальна. Я пагладжу яго, ціха гэтак скажу: «Еш, еш, Анчарык, я й сама сёння нічога лепшага ня ела. Заўтра пенсію атрымаю, от мы тады з табою і пабалюем. Я й мяска куплю, і кілбаскі, і рыбкі на Камароўцы выберу... А цяпер еш, Анчарык, еш, не будзеш жа на пусты жывот класьціся...» Ён паглядзіць-паглядзіць, уздыхне, вернеца да місі і зъесць. А я сяджу і ледзь ня плачу. І сама сабе думаю: і хто ж нас давёў да жыцьця такога, што хоць ты на вуліцу выкідай душу жывую, з якой гады пражыла?...»

Наша былая каляжанка-пенсіянерка не выкідвае на вуліцу свайго Анчара. А многія — выкідваюць! Колькі бачыш бяздомных катоў і сабак апошнім часам ля магазінаў, сталовых, розных кавярняў і вулічных харчэўняў, ля жалезных скрыняў для съмецьця? Мы з Марыяй Міхайлаўнай аніяк ня можам абыякава, моўчкі прайсьці міма. Хочацца загаварыць з бедакамі, паспачуваць, пачаставаць хоць чым-небудзь. І штораз прыгадаєм нашага Магната. І штораз агорне душу смутак і жаль.

А Марыя Міхайлаўна, у дадатак да ўсяго, яшчэ возьме дый скажа:

«Я вунь таго чорненькага, з белымі лапкамі ўзяла б дадому. Хай бы быў замест Магнацкі...» Я бяру яе за руку і сілком вяду преч.

Вось і нядаўна, літаральна тыдзень назад. Вярталіся ад сына, з дня яго народзінаў — споўнілася Максіму трыццаць тры. Не круглы юбілей, аднак жа і не абы-якія лічбы: узрост Хрыста. Пабылі там, пасядзелі, пагаманілі ды пайшлі на тралейбусны прыпынак — ехаць дахаты. Дожджык церусіць, досыць волка на вуліцы, халаднавата. А на прыпынку — малы дварнячок, сімпатычны такі, з вострай лісінай мордачкай і з пушыстым, таксама лісіным, хвастом. Над вочкамі, як і ў колішній маёй Мухі, карычневыя плямкі-мушки. Жонка вазьмі ды загавары з ім. А ён адразу скок — і пярэднімі лапкамі на ейны плашч. А пасьля на задніх лапках затанцеваў — няйначай прасіў, каб далі што-небудзь. А ў нас у кішэнях — анічагуські. Марыя Міхайлаўна замест таго, каб прагнаць яго, пачала ледзь не прабачэнья прасіць, што ў яе нічога няма, чым бы пачаставаць яго. Маўляў, мой ты харошы, я цябе шкадую, ды вось жа так выйшла, што анічога ня маю, я ж ня ведала, што ты тут бегаць будзеш,— і гэтак далей у гэтакім плане. А ён круць на бачок і — лёг каля яе ног, на асфальце, там, пад дашкам, было суха. Неўзабаве падышоў тралейбус. Мы — у яго, і сабачанё за намі ўскочыла. Жанчына нейкая, што разам з намі зайшла ў тралейбус, кажа: «Упадабаў ён вас». Упадабаў ці не ўпадабаў, цяжка сказаць. Проста, загаварыла з ім жонка спагадна, ласкава, вось ён і пагарнуўся да яе. Сабакі ж вельмі адчуваюць тон, тэмбр голасу. Гэтаксама, як і пах.

На чарговым прыпынку з тралейбусу выходзіла шмат людзей. Сабачка закруціўся між людскіх ног і таксама выскачыў на тратуар. Мы паехалі далей. Жонка зноў уздыхнула, каторы раз:

— А я й праўда ўзяла б яго. Ты ж бачыў, які ён ласкавы, даверлівы. І чысьценькі, дагледжаны. Пэўна, зусім нядаўна, мо сёньня, выкінулі яго. А мо згубіўся? Ці ж знайдзе дарогу дадому?

Я супакоіў сваю Марыю Міхайлаўну:

— Калі згубіўся, дык знайдзе. А ўсіх бадзяжкаў-бедакоў да сябе не забярэш. А галоўнае: хіба які-небудзь выкінуты гаротнік заменіць нам Магната? Га, маці?

— Праўду кажаш, не заменіць.

— От бачыш.

Быў у мяне Магнат...

Лістапад, 2001 г.